

A KÁRPÁT-MEDENCE ŐSI KINCSEI

A KŐKORTÓL
A HONFOGLALÁSIG

VÁGÓ ÁDÁM

Ez a kivételes szépségű és egyedülállóan tartalmas művészeti album a Kárpát-medence régészeti gyűjteményeiben fellelhető kincsek legjavát tárja elénk. Mintegy 800 000 esztendő gazdag kulturális és művészeti örökségét mutatja be a ma emberének, és őrzi meg gyermekeink, unokáink számára.

A Kárpát-medence Árpád-kor előtti tárgyi emlékeiről először jelenik meg ilyen összefoglaló, gazdagon illusztrált album. Mintegy hatévtizednyi alapos gyűjtőmunka eredményeként az őskor kezdetétől a magyar honfoglalás korának végéig mutatja be mindazt, ami a Kárpát-medence tárgyi kultúrájáról, művészetéről ránk maradt. A közel 2000, szemet gyönyörködtető, részletgazdag felvételnek köszönhetően a hangsúly elsősorban a látványra helyeződik. Mindemellett a művészeti megközelítésű leírásoknak és érdekességeknek köszönhetően feltárul előttünk mindaz a szellemi tartalom is, amellyel a hajdani alkotók a tárgyakat felruházták.

A bemutatott leletek egy része először jelenik meg nagyközönség előtt: egyes darabok most kerültek napvilágra a raktárak, trezorok mélyéről, másokra friss ásatások során bukkantak a régészek, így szenzációs újdonságnak számítanak. A kötetben megcsodálható régészeti kincsek jelentős részét kifejezetten az album számára fotózta a szerző.

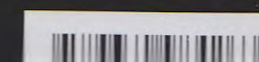
„Vágó Ádám olyan kiadványt hozott létre, amely méltó a hazai régészetben kétszáz éve vezető szerepet játszó Magyar Nemzeti Múzeum hagyományaihoz. Erre a kötetre valóban büszkék lehetünk! Minden kedves olvasónak fölfedezésekkel és gyönyörködésekkel teli, kincskereső és kincstaláló utazást kívánok!”

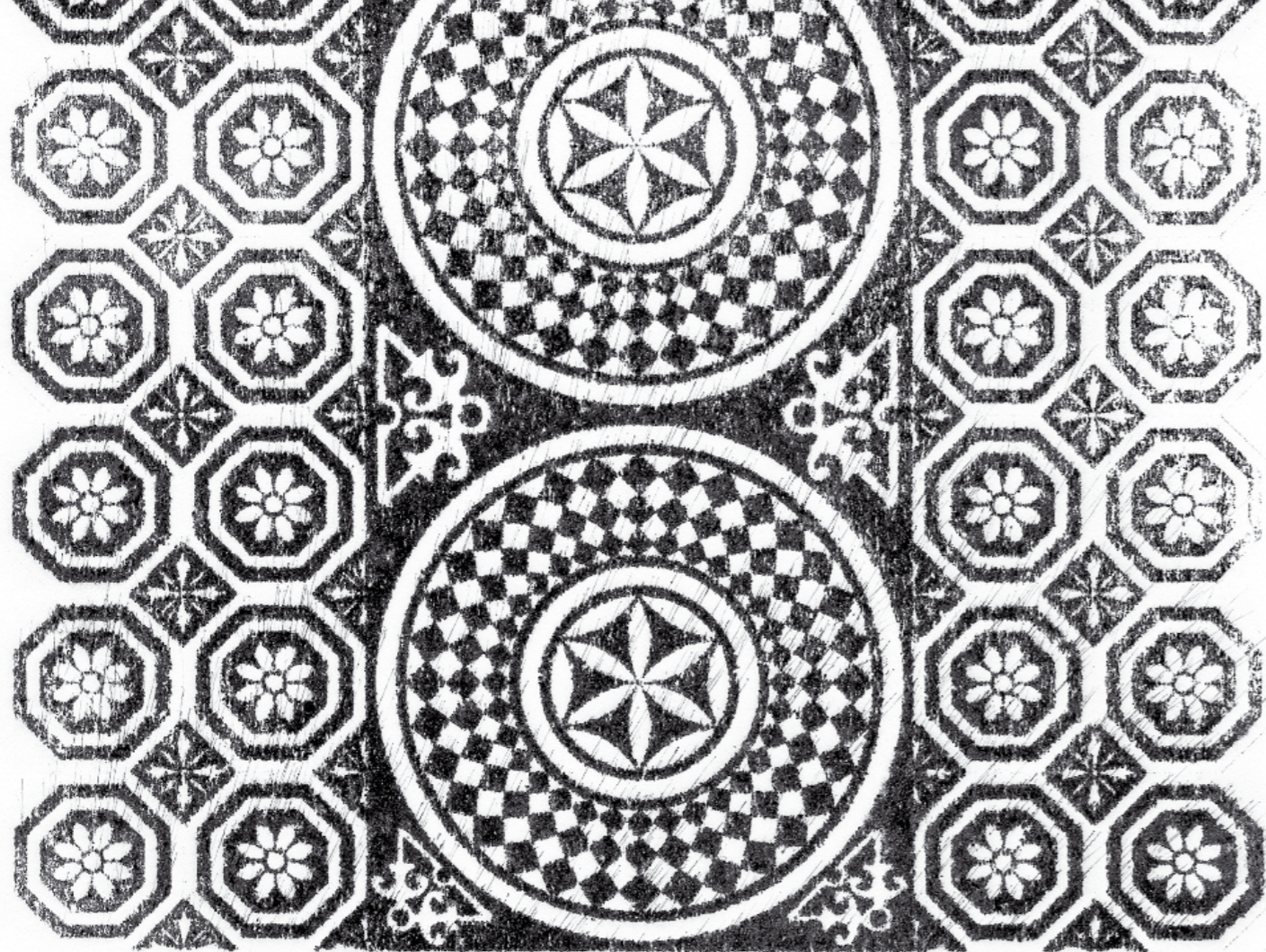
Csorba László
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
KOSSUTH KIADÓ

www.kossuth.hu · kiado@kossuth.hu

13 900 Ft

RÓMAIAK

Mráv Zsolt: A római birodalom határvidékén
Istvánovits Eszter: A rómaiak alföldi szomszédjai, a szarmaták

A RÓMAI BIRODALOM HATÁRVIDÉKÉN

(KR. E. 1. SZ. VÉGE – KR. U. 5. SZ. ELEJE)

A Dunántúl területe a Kr. u. 1. század második harmadától az 5. század elejéig a Római Birodalomhoz tartozott, amelynek északi határa a Duna folyó volt. A délkeleti Alpok és a Kárpát-medence sokáig kívül esett Róma érdeklődési körén és érdekszféráján. A Drávától délre fekvő, főleg pannon törzsek által lakott területek katonai megszállása csak Augustus császár (Kr. e. 27 – Kr. u. 14) uralkodása alatt, több lépcsőben történt meg, míg a békésebb dunántúli törzsek – elismerve Róma hatalmát – csak függő viszonyba kerültek. Tettei között Augustus büszkén említhette, hogy Birodalmának határait egészen a Duna folyóig kiterjesztette. A Dunántúlon az első római katonai állomásokat a hadjáratok felvonulási utjai mentén és azok dunai végpontjain hozták létre a Kr. u. 1. század harmincas-negyvenes éveiben. Ezek közé a katonai fontosságú utak közé tartozott a Borostyánkő út is, amely az adriai kikötővárostól, Aquileiától vezetett a Balti-tengerig. A Dunántúl békés, szinte észrevétlen elfoglalásával és a Duna menti erődíj-csapatok fokozatos kiépítésével a Birodalom harcias germán és szarmata törzsekkel lett határos. Amíg Róma egy „határok nélküli Birodalmat” akart létrehozni, hadereje egy folyamatosan mozgásban levő, harcoló sereg volt. Az 1. század végére azonban a hadsereg zöme már az állandósult határok mentén állomásozott, a provinciák belsejében alig maradt katonaság. A pannoniai tartományok dunai határán is sorra létesültek a legiók, és napi járóföld távolságra a segédc csapatok kisebb méretű, kezdetben palánk-, majd állandó kőtáborai, amelyeket a folyót kísérő hadiút, az úgynevezett limes kötött össze. Az út mentén, a helyőrségek között jelző- és őrtornyok láncolata biztosította a határ ellenőrzését és a folyamatos kapcsolattartást, hírközlést. A határvonalra táborokban felsorakozott és szétszórt hadsereg kisebb támadások elhárítására és békeidőben a barbárok elretentésére és a Birodalmon kívül tartására ugyan alkalmas volt, de a 2. és 3. század folyamán többször is bebizonyosodott, hogy több irányból egyidejűleg támadó, más-más harcmodorú ellenséges népekkel szemben hatástalan. Az 1–2. század fordulóján, az Alsó- és Felső-Pannonia között megosztott haderőt négy legióra növelték. Ezzel Britannia és Szíria provinciák mellett az új, pannoniai tartományok lettek a Római Birodalom legnagyobb haderővel rendelkező határprovinciái, amelyek ráadásul a legközelebb feküdtek Itáliához. Stratégiai szerepük Marcus Aurelius (161–180) északi háborúinak idején vált nyilvánvalóvá, amikor a határon áttörő markomannok a Borostyánkő úton rövid idő alatt egészen Észak-Itáliáig jutottak. A pannoniai tartományok háborús veszteségei katasztrofálisak voltak. A lakosság nagy részét járványok vitték el, a betörő barbárok megölték vagy fogságba hurcolták. A jószágot elhajtották, a katonai táborok és civil települések sok helyen elpusztultak.

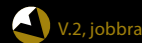
V.1

Arangyűrű a Iulius-Claudius-dinasztia egyik férfitagjának (Germanicusnak?) portréjával Kr. u. 14–19 között (?)

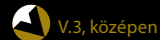
Ismeretlen lelőhely
Arany, ónixkő gemma
Átm.: 2,4 cm
MNM Budapest,
RR 108/1894.

13 év keserves harcai kellettek ahhoz, hogy a rómaiak a dunai germánokat és szarmatákat legyőzzék, és újabb éveket, évtizedeket vett igénybe a határvédelem konszolidálása és az újjáépítés. A háborúk tanulsága volt, hogy átszervezték a határvédelmet, a szarmatákkal szomszédos határvidékre a lovas harcmodort jól ismerő szír íjászegységeket, észak-afrikai gyalogosokat és könnyűlovasokat vezényeltek. Commodus uralkodása alatt (180–193) pedig egy sor azonos szövegű felirat arról emlékeztet meg, hogy a császár „az egész partszakaszt a latrocskák titkos átkelésére alkalmas helyeken újonnan épített őrtornyokkal és kiserődökkel erősítette meg”. A felirat szövegében szereplő lekcinyiló „latrocskák” (latrunculi) mögött az ellenséges szándékú alföldi szarmatákat sejtethetjük. 193-ban, a pannoniai hadsereg császárrá kiáltotta ki Felső-Pannonia helytartóját, Septimius Severust (193–211). Az ő és dinasztiájának uralkodása alatt (193–235) mindkét Pannonia hadserege a Birodalom elit haderejévé emelkedett, amelynek következménye a tartományok felvirágzása lett. A pannoniai katonák részt vettek a Severus-dinasztia császárainak majdnem mindegyik külső és belső hadjáratában, sőt jobbára velük töltötték fel a császári testőrgárda sorait is. A pannoniai hadsereg és tisztikara – Itáliához való közelsége és nagy ereje miatt – hamar ráébredt, milyen könnyen ültetheti saját jelöltjeit a császári trónra. Közülük elsőként a dél-pannoniai születésű Decius (249–251) kiáltották ki császárnak. A 3. század katonacsászárai a Duna-vidék szülöttei voltak, ezért joggal nevezhetjük a kort „a pannonok évszázadának”. A 3. század közepének válságát és katasztrofális háborús vereségeit követően a 4. században a Duna-vidéken is helyreállt a római uralom. Tagolt határvédelem, korszerű erődépítésszel és bárhol bevethető, ütőképes központi hadsereg állt ellen a barbárok támadásainak. Egyre gyakoribbá vált a Duna túlsó partján élő, ellenségeik által szorongatott népek kisebb-nagyobb csoportjainak, majd teljes egészüknek a befogadása. Ezek a beolvadásra képtelen, főként germán törzsek a Birodalom „szövetségeseiként” katonákkal látták el a sereget, de ha sérelem érte őket vagy elégedetlenek voltak ellátásukkal, fegyvereik könnyen befogadók ellen fordultak. A külső és belső háborúkban fokozatosan felmorzsolódó birodalmi haderő az 5. század elejére

Petronius Rufus sírköve
1. sz. harmadik negyede
Borbolya (1900)
Márvány
M.: 303 cm; Sz.: 87 cm
SM Sopron, 55.200.3.

Caius Sextilius Senecio sírköve
1. sz. második fele
Sopron (Scarbantia) (1911)
Márvány
M.: 256 cm; Sz.: 87 cm
SM Sopron, 55.210.4.

Tiberius Iulius Rufus sírköve
1. sz. harmadik negyede
Borbolya (1905)
Márvány
M.: 306 cm; Sz.: 92 cm
SM Sopron, 55.200.2.

már képtelen volt Északkelet-Pannonia megtartására, a többször felprédált vidéket végül kénytelenek voltak a hunoknak átadni.

A római foglалás előestéjén a Dunántúl területét kevésbé fejlett társadalomban élő kelta törzsek lakták, amelyek – ellentétben a Drávától délre lakó harcias pannon törzsekkel – Augustus császár uralkodása alatt, békésen fogadták el Róma fennhatóságát. A Dunántúl legfontosabb népei ekkor északnyugaton a kelta boiások, északkeleten az ugyancsak kelta eraviscusok voltak, köztük laktak a pannon-kelta azalások, míg a Délkelet-Dunántúlon a Hercuniates törzsét találjuk. A boiások és az eraviscusok voltak leginkább nyitottak az új uralommal való együttműködésre és a római kultúra bizonyos elemeinek befogadására. Sokan például római módra latin feliratos kő síremléket állítottak maguknak és családtagjaiknak. Ragaszkodtak azonban hagyományaikhoz is, amelyek a császárkorban főleg viseletükben, névadásukban és temetkezési szokásaikban

éltek tovább. Mindkét törzs egy-egy legiótábor és a provinciák fővárosainak, Carnuntumnak és Aquincumnak a közelében, vagyis a határvidék közvetlen hátszögében élt, ezért együttműködésük a nyugalom garanciája volt, ami stratégiai fontossággal bírt Róma számára. Ezt leghatékonyabban egy Róma iránt elkötelezett törzsi elit kialakításával és támogatásával biztosította a Birodalom. A meggazdagodott előkelők gyorsan átvették a római életvitel kényelmét, külsőségeit, és kezdetben katonaként, később inkább földbirtokosként és városi tisztségviselőkként tagozódtak be a provincia társadalmába. Az eraviscusok Róma iránt elkötelezett elitjéhez köthetjük azokat a 2. századra és a 3. század elejére keltezhető gazdag temetkezéseket, amelyekbe római bronzedények, fürdőkészletek, a hadseregben használatos és vadászfegyverek, felszerszámozott hátszlovak tetemei mellett a túlvilági utazás kellékét, a bacchikus témájú bronzszobrokkal gazdagon díszített utazókocsit is elhelyezték, az azt húzó kocsilovakkal együtt. Ebben a fényűző rítusban – bár hasonló kocsisírok Trákiából is ismertek – a pannoniai temetkezési szokások legegységesebb és legjellegzetesebb válfaja ismerhető fel.

A megszállt Dunántúlon az első „római” telepések leszerelt és letelepedett katonákból, valamint a hadsereg ellátásával foglalkozó kereskedőkből kerültek ki. Latin sírfelirataik az írásbeliség legkorábbi emlékei a Kárpát-medencében. Számukra hozták létre az első városokat, mint a Borostyánkő úton fekvő Scarbantia (a mai Sopron), amely sokáig a legközelebbi város volt a Carnuntumban (Bad Deutsch Altenburg, Petronell Ausztriában) állomásozó legió hátszögében, és Savariát (ma Szombathely), amelyet kiszolgált legionáriusok letelepítésével alapított Claudius

Lepényforma (crustulum) pajzsra író Victoria ábrázolásával és győzelmi szimbólumokkal (pálmaág, koszorú). A pajzsra retrográd felirat olvasható VICTORIA AVGVSTI („A császár győzelme”)
2-3. sz.
Szombathely (Savaria)
Terrakotta
Átm.: 17,2 cm
MNM, Budapest, RR 10/1951.22.

Vámbélyegző
2. sz. vége-3. sz. eleje
Szombathely (Savaria),
Romkert (1960)
Az öntött bronz bélyegzőn tükrírásban olvasható felirat: C(aius) T(it)ius Ant(oni)us Peculiaris cond(uctor) vect(igalis) oct(avae) Pann(oni)arum (duarum) anno XII. Fordítása: „Caius Titius Antonius Peculiaris mindkét Pannonia tartomány nyolcadvámjának bérlője. A (bérlés) 12. évében”.
Átm. (korong): 8,6 cm;
H. (nyél): 20,5 cm
SM Szombathely,
64.10.537.

Aldozati jelenetet ábrázoló díszret
1. sz.
Szombathely (Savaria), Körömdi út
Öntött bronz
H.: 12 cm; M.: 14,2 cm
SM Szombathely, 54.386.2.

Tetőfedő téglafredéke a legio XIII gemina bélyegzőjével
2. sz.
Győr (Arrabona), Martinovics tér 3. (1978)
Kerámia; H.: 17 cm; Sz.: 13,5 cm; M.: 3,3 cm
RFM Győr, 81.8.5.

császár (41–54). A városok saját önkormányzattal rendelkező, autonóm közigazgatási központok voltak, római módra felparcellázott és művelt területtel. Fallal körbevett területüket átgondolt tervezéssel kialakított, kőlapokkal burkolt és csatornázott utcák hálózata osztotta különböző szerepkörrel bíró negyedekre. Középra vízvezetékek, díszkutak, fürdők, templomok, vásárcsarnokok épültek, amelyeket a neves polgárok, tisztségviselők, vagy maguk a császárok adományoztak a városok közösségeinek. A főutcák találkozásánál helyezkedett el a főtér, a forum, amely a város közigazgatási, gazdasági és vallási központja volt. Itt épült fel a capitoliumi istenségeknek, luppiternek, lunónak és Minervának a temploma. Az urbanizáció Hadrianus császár uralkodása alatt érte el tetőpontját, amikor a pannoniai tartományok közel teljes területét városi területek hálózata fedte le. Ekkor kapott városi rangot a mai Budapest helyén fekvő Aquincum polgári települése is. A határ menti városok fejlődésük csúcspontját a Severus-dinasztia császárainak idején érték el, akik meghálálva a pannoniai hadsereg támogatását, nemcsak új városokat alapítottak, hanem bőkezűen elhalmozták adományaikkal azok lakosságát is. A gazdasági élet fellendülésének kísérő

i 9: Az ászári kincslet

A kincsletet 1884-ben az eke vetette ki a földből Ászár határában, a szomszédos Kisbér közelében. A tárgyak Budapestre, a régiségkereskedéssel foglalkozó Egger testvérekhez (Dávid, Henrik és Gyula) kerültek, akiktől a Magyar Nemzeti Múzeum a már ismert leletegyüttest 1898-ban tudta megvásárolni.

A kincslet három konyhai bronzedényből: egy Caratus mesterbélyeges serpenyőből és két merítőből, valamint egy aranycsüngőből és ezüst ékszerekből áll. A 448 gramm össz tömegű ezüst ékszerek között találunk fülbevalópárt, különböző típusú (rugós, kígyófejes) karpereceket torquest, láncfonatot és egy áttört tűtartóú ezüst szárnyas ruhakapcsoló tüt. Az utóbbi az óslakosok női viseletének jellegzetes tartozéka volt. A tárgyakat a nagy serpenyőbe rakva rejtették el, valószínűleg a 167–180 között zajló markomann–szarmata háborúk idején.

A tárgyak tulajdonosa egy segédcsoportból elbocsátott azalus származású veterán és családja lehetett. Erre a leletegyüttes részét képező katonai diplomából következtethetünk, amely megőrizte tulajdonosának, az Esztergomban (Solva) állomásozó cohors I Ulpia Pannoniorum egykori katonájának, Attának a nevét. Atta leszereléséről egy Antoninus Pius császár által, 148. október 9-én kiadott konstitúció rendelkezett. A katona ennek a konstitúciónak a két bronzlemezbe vésett, tanúkkal hitelesített másolatával (a katonai diplomával) igazolta, hogy 25 év katonai szolgálattal kiérdemelte a római polgárjog kiváltságait. A római polgárjogot igazoló elbocsátó okirat nagy értéket jelentett a család számára, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy legfőbb kincseikkel együtt ezt a dokumentumot is elrejtették.

V.9

Edényekből és ékszerekből álló kincslet 1. sz. vége–2. sz. eleje

(A kincs elrejtésére 167–180 között kerülhetett sor)

Ászár, vétel

Katonai elbocsátó okmány: Bronz lap, vésett
1. lap: H.: 12,6 cm; Sz.: 10,4 cm; 2. lap: H.: 12,6 cm; Sz.: 10,5 cm

Serpenyő: Öntött bronz; M.: 12,1 cm; Átm.: 17,6 cm

Merítőedény: Öntött bronz; M.: 7,2 cm; Átm.: 12,1 cm

Merítőedény: Öntött bronz; 6,5 cm; Átm.: 10,8 cm

Szárnyas fibula; Ezüst; H.: 18,9 cm

Lánc: Ezüst; H.: 50 cm

Csatkarika: Ezüst; Átm.: 3,2 cm

Lunula formájú csüngődísz: Arany; M.: 1,8 cm

Ezüst fülbevalók: 3,1–3,2 cm

Kígyófejes karperecek: Ezüst; Átm.: 6,9–7,3 cm

Rugós karperecek: Ezüst; Átm.: 4,8–9 cm

Csavart végű karperec: Ezüst; 5,8 cm

Ezüst torques: Átm.: 10,1 cm

Bronz torques: Átm.: 9,6 cm

MNM Budapest, RR 128/1898.1–20.

V.10

Szárnyas fibulapár

2. sz.

Pátka (egyik ajándék: 1844, másik vásárolt: 1879)

Ezüst, áttört. Felületükön filigránszerű aranylemezek

és foglalatlanban egy-egy karnelkő

H.: 15,4 cm; Sz.: 4,5 cm

MNM Budapest, RR 50/1879.1 és 4/1884.

V.11

Szárnyas fibula

2. sz. első fele

Ezüst; áttört díszítésű

H.: 9,8 cm; Sz.: 3,5 cm

HM Mosonmagyaróvár, 57.3.1.

tüneteként a pannoniai provinciákban a 2. század végétől egyre nagyobb számban telepedtek le kis-ázsiai, zsidó és főleg szír személyek. A nagy gazdasági tapasztalattal rendelkező, öntudatos üzletemberekkel jellemzően a tartományok virágzó központjaiban találkozunk, ahol nemcsak a konjunktúra haszonélvezői voltak, hanem aktív szerepet játszottak az ipari és kereskedelmi élet kibontakozásában. A 4. században ezzel szemben a városi élet már csak a provinciák fővárosaiban és császári székhelyeken virágzott.

Iskolák csak a nagyobb városokban működtek, magánjellegűek voltak és nem képviseltek magas színvonalat. A középfokú oktatás az alpműveltség és jogi ismeretek elsajátítását célozta, amely elsősorban a közigazgatásban dolgozó apparátus utánpótlását szolgálta. A görög nyelv oktatását egy felirat bizonyítja, használatáról pedig amulettek és varázsszövegek tanúskodnak. A klasszikus görög és latin nyelvű irodalmi műveltség ritkának és az elit kiváltságának számított, de a görög és római mitológia ismerete a társadalom szélesebb köreiből kimutatható. A mitológiai jelenetek ábrázolásainak kimeríthetetlen forrását adják a sírépítványokhoz tartozó domborműves kőlapok, amelyekben például Akhilleusz életének és a trójai háborúnak epizódjai, Thészeusz és Perszeusz, Hercules és Orpheusz történetei mellett a római eredetű mítoszok szereplői és az ősi Róma hősei (Mucius Scaevola) is megjelennek. A helyi költészetet néhány epikureus hangvételő, az élet örömeinek mértékletes élvezetére biztató sírvers képviseli, amelyeket költői, mint az aquincumi Lupus, bevált fordulatokból és kifejezésekből építettek fel. A zene a

pannoniai tartományokban kevésbé a szórakozás és a műélvezet eszköze volt, a mindennapokban inkább szakrális vagy praktikus szerepet töltött be. A kultuszok szertartásain a vallási élmény átélését zenével is elősegítették, az előkerült és ábrázolt hangszerek egy része különböző, jobbra keleti istenségek kultuszához, szentélyeihez kötődött. A hadseregben számos katonazenész szolgált, akiknek fűvós hangszerei a taktikai jeladás kellékei voltak. Az itáliai és a keleti városokban gyakori hangversenyterem (odeion) Pannoniából ugyan ismeretlen, de nyilvános koncertekről mégis van tudomásunk. Megható egy aquincumi szarkofág felirata, amely megőrizte egy művész házaspár emlékét. A sírfeliratot az aquincumi legio fizetett orgonistája, a feleségét sirató T. Aelius lustus állította. A sírszöveg elmondja, hogy a fiatalon elhunyt csodálatos asszony, Aelia Sabina korán ünnepelt hangverseny-énekesnője volt, aki olyan szépen játszott lanton és orgonán, hogy művészetével még a férjét is felülmúlta. Éppen Aquincumból, egy collegiumi színház beomlott pincéjéből került elő egy világhírű orgonalelet, amelynek szinte hiánytalanul megőrződött fémalkatrészei nemcsak a hangszer rekonstrukcióját, hanem megszólaltatását is lehetővé tették. A legnagyobb városokban, mint Savariában vagy Aquincumban, színházak is épültek, amelyekben pantomim- (némajáték) és színpadi előadásokat tartottak. Név szerint ismerjük a sisciai pantomimművészek előjáróját, Leburnát, aki sírfelirata szerint „életében sokszor meghalt már (értsd: a színpadon), de úgy, mint most, még soha”. A kevésbé igényes, de annál nagyobb izgalmat ígérő szórakozást a gladiátor-

V.12

Svadru sírsztéléje**1. sz. utolsó harmada**

Bruck-Újfalu, sírlelet (1899)

Faragott mészkő, felirata töredékes:

Svadru, Adnamus (leánya)

M.: 74 cm; Sz.: 57 cm; V.: 17 cm

HM Mosonmagyaróvár, 68.1.3.

V.13, jobbra

Bilatusa sírsztéléje**1. század második fele**

Királyhida (1899)

Faragott mészkő, felirata: Bilatusa,

Cautus felszabadított rabszolganője

– aki 30 évet élt – nyugszik itt.

(A sírkövet) Boius állította.

M.: 207 cm; Sz.: 69 cm; V.: 20 cm

HM Mosonmagyaróvár, 68.1.9.

V.14, jobbra

Lunia Cocceia sírsztéléje**2. sz. első harmada**

Királyhida (1899)

Faragott mészkő, felirata: Lunia

Cocceianak a jámbor leányzónak /

aki 20 évet élt, itt nyugszik, Gallus az

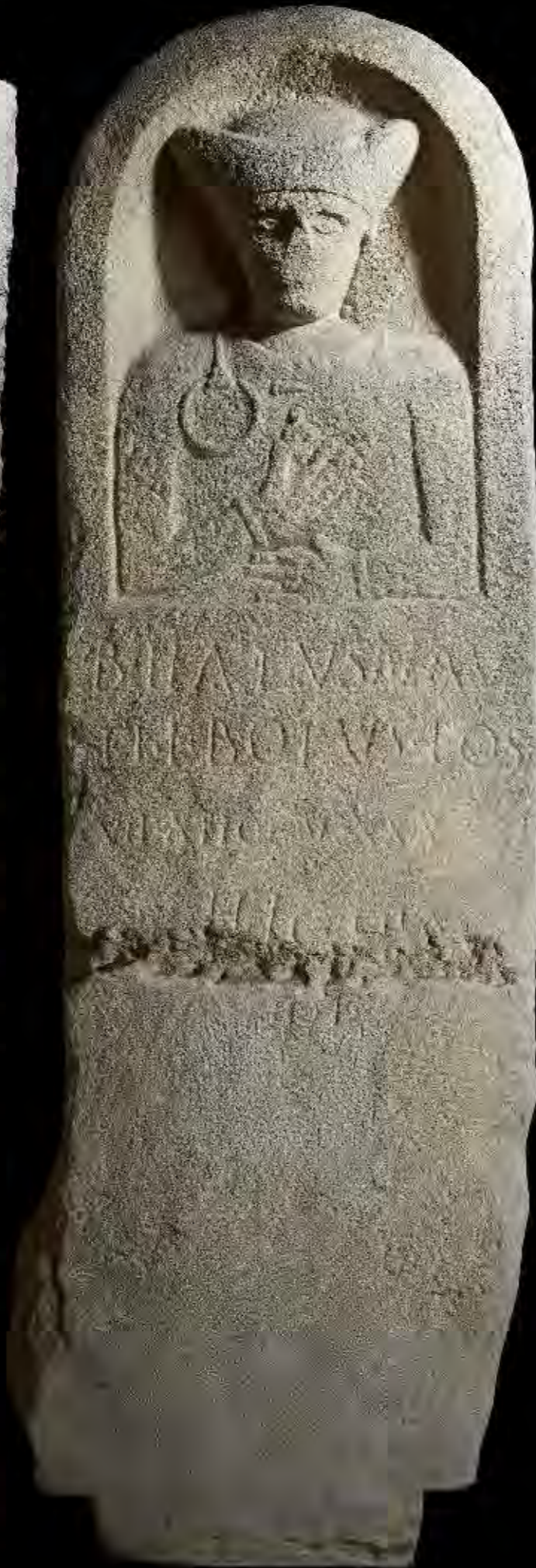
apa / állította legszeretettelőbb

lányának, feleségének és önmagá-

nak életében.

M.: 189 cm; Sz.: 116 cm; V.: 24 cm

HM Mosonmagyaróvár, 68.1.8.

küzdelmeket, vadászatok és állathecceket felvonultató amfiteátrumi játékok biztosították. A játékok főszereplői, a gladiátorok koruk igazi sztárjai voltak, akiket használati tárgyak sokaságán, késnyeleken, fibulákon, üveg- és kerámiaedényeken, de mozaikokon, valamint fal- és téglakarcolatokon is előszeretettel ábrázoltak, gyakran még a nevüket is feltüntetve. A kettős településszerkezetű Aquincumban, Carnuntumban és talán Brigetióban (Komárom-Szőny) két amfiteátrum épült, egy a polgárváros lakosságának és egy a legió, valamint a katonaváros (canabae) számára.

A városok megyényi nagyságú közigazgatási területein a vidéki élet és a mezőgazdaság színterei a falvak és villatelepülések voltak. A főbb útvonalak mellett fekvő vagy regionális központokként szolgáló települések gyorsan fejlődtek és a 3. századra utcáikkal, gazdagon díszített kőépületeikkel, szentélyeikkel nem ritkán városias jellegű öltöttek. Jó példa erre Aquincum egyik vidéki települése, Tác, amelynek főterére díszkutatkkal ékes, nagyméretű szentélyek és falfestményekkel ellátott kő lakóházak néztek. A vidéki falvak többsége azonban megmaradt őslakos településként. Lakóik a főutaktól távol, háborítatlanul

éltek tovább késő vaskori körülmények között. A félig földbe mélyített, gyakran minden rendszer nélkül egymás közelébe épített kunyhók a vidéki mezőgazdasági települések legfőbb háztípusai maradtak még a 3. században is. A feleslegre termelő villagazdaságok ugyancsak a késő császárkorban alakultak ki a Dunántúlon, és ekkor is főleg a 2. századi markomann–szarmata háborúk idején elpusztult falvak helyén. A Balaton-felvidéken, a Fertő tó környékén, a Mecsek lejtőin és Aquincum környékén nagyszámú, főleg közepméretű birtokot találunk, amelyeknek tulajdonosai előkelő őslakos családok vagy gazdag, akár városi hivatalt viselő személyek lehettek. Legjobban a Balaton közelében fekvő nemesvámos-balácapszta birtokközpontot ismerjük, amelynek színpompás mozaikkal és falfestményekkel díszített, belső udvaros központi épülete a mediterrán jellegű luxurvillák kategóriáját képviseli. A tulajdonos lakóhelyéhez külön fürdőház tartozott. Feltárára került a villát a 2. században birtokló család sírkamrával és bejárati folyosóval rendelkező halomsírja. Kerítőfalának lábazata és párkányzata vörös homokkőből, míg fala fehér mészkőből épült. E fal mentén helyezték el az elhunyt családtagok

V.15

Két karspirálból és öt fibulából álló ezüst kincslelet**1. sz.**

Okorág, Hirdégrev dűlő (19. sz. vége)

Ezüst, öntött; karspirálok: M:13,3 cm

ÁTM.: 7 cm; fibulák: M.: 8,4–12 cm; H.:

6,1–8,6 cm; SZ.: 5,4–7,5 cm

MNM Budapest, RR 108/1912.40–46.

i 16–19: Római utazókocsi bronz-díszítményei egy helyi őslakos előkelő szomor-somodorpusztai sírjából

A kocsi rejtő temetkezés 1885-ben vagy az előtt, egy alagút kibővítésénél került elő a bajna-biai Metternich-uradalom somodorpusztai birtokán. A sír mellékleteit a Blau és fia műkincs-kereskedelemmel foglalkozó cégétől és Mack Ede intézőtől vásárolták meg, illetve részben herceg Metternich Richárdné, Sándor Paulina grófnő ajándékaiként kerültek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.

A somodorpusztai sír utazókocsija a legdíszesebb kocsi, amely a pannoniai kocsiírókból eddig előkerült. Hátdalának egységes mitológiai tematikájú szobrászati díszítése – bacchikus alakok felvonultatásával – Bacchust és ünnepi menetét jeleníti meg. A képprogram központi jelenete egy háromalakos szoborkompozíció, amely egy palmetta alatt magát az istenséget és vidám kísérőit, a szőlőmetsző kést tartó Pánt és egy szatüroszt ábrázolja. A kocsi hátulját díszítő korong alakú veretek közül kettő szatüroszok, egy pedig Bacchus mellképeit ábrázolva alkotnak kompozíciót. Mindhárom alak borostyánkőszorút visel. A három büsztöt (mellszobrot) Erósz, vagy a gyermek Bacchus mellképe keretezte. A kocsi díszítéséhez tartozott még két nagymacska szobra is, amelyeket az istenség hatalma kezes háziállattá szelídített. A bacchikus ábrázolásokkal díszített kocsikat a mindennapok utazásai során is használták, de a sírba a túlvilági utazás kellékeként kerültek. Bacchikus díszítésük a túlvilági lét örök boldogságát idézi.

A kocsisírba az eltemetett lovak és az utazókocsi mellé bronz-edényeket is elhelyeztek: egy kancsóból és nyeles tálból álló kézmosó készletet, egy Apollo mellszobraival díszített állítható feszításvágó bronzállványt és egy bronzmedencét.

V.16

**Válogatás a szomor-somodorpusztai kocsisír leleteiből
2. sz.–3. sz. eleje**

- Szomor-Somodorpuszta
- Bronz háromlábú összecsuksukható állvány (tripus): M.: 95 cm
- Díszítőbüsztök alátétpajzson, bacchikus alakokkal:
Öntött bronz; Átm.: 18,6 cm; M.: 11 cm
- Kocsiveretek bacchikus nagymacskákkal:
Öntött bronz; Átm.: 19,1 cm; M.: 10,9 cm
- Bronzkancsó (urceus): H.: 38 cm; Sz.: 14,8 cm
- Bronz nyeles tál (trulleum): Átm.: 11,6 cm
- Bronz kocsiveretek, Erósz vagy az ifjú Bacchus ábrázolásával: Öntött bronz; H.: 13,4 cm; Sz.: 18,2 cm
- Bronz kocsidísz, Bacchus és kísérője:
H.: 28,6 cm; Sz.: 20,7 cm;
MNM Budapest, RR 78/1888.1–2, 7, 9;
RR 90/1889.1–5; RR 91/1885.1.

oltárformájú sírfeliratait. A 4. századra több birtok koncentrációjával, egyesítésével nagybirtokok (latifundiumok) alakultak ki, amelyek központjában nagy alapterületű és változatos alaprajzú luxusvillák épültek. Ezek belső díszítése nem nélkülözte a mozaikokat, falfestményeket és a különböző színű márvány burkolólapokat. A villákhoz tartozó nagybirtokok igazi „mezőgazdasági nagyüzemek” voltak, amelyek feleslegéből még Itáliába is jutottak gabonaszállítmányok.

A Dunántúl őslakos törzseinek a Földközi-tenger medencéjével fenntartott kereskedelmi kapcsolatai a római foglalás előtt szórványosnak mondhatók. A Borostyánkő út, a Kapos- és a Duna-völgy közvetítésével csak Augustus császár alatt jelennek meg a térségben nagyobb számban az Itáliából származó importárúk, amelyekkel kisebb részben az őslakos elit, nagyobb részben a megszálló katonaság igényeit elégítették ki. A pannoniai úthálózat ki-

V.17

A 16. képen látható korszó és kocsidísz nagytársa

V.18

A 16. képen látható
nyeles tál és
kocsidíszek
nagyítása

V.19

A 16. képen látható
nyeles tál és
kocsidíszek nagyítása

V.20, jobbra
Tiszti sisak
 4. sz. második fele
 Budapest-Március 15. tér (1899-ben az Erzsébet híd pesti hídfőjének alapozási munkáinál találták)
 Vas, aranyozott ezüstlemez borítással, ónixkő- és üvegpasztá berakásokkal
 Átm.: 23 cm; M.: 26 cm
 MNM Budapest, RR 110/1899.

V.21, fent
Kardhüvelykoptató elő- és hátlapja
 2-3. sz.
 Pilismarót
 Vas, sárgaréz berakással díszítve
 Átm.: 8,7 cm; V: 2,4 cm
 MNM Budapest, RR 98.9.1.

V.23
Vas csatator (pugio) és a hozzá tartozó hüvelyborító lemez
 1. sz. közepe – második fele
 Dunaföldvár, a Duna medréből
 Kovácsolt vas, a hüvely réz- és zománcterakással díszített vaslemez
 H.: 32,6 cm; Sz.: 7,3 cm
 MNM Budapest, RR 72.3.1.

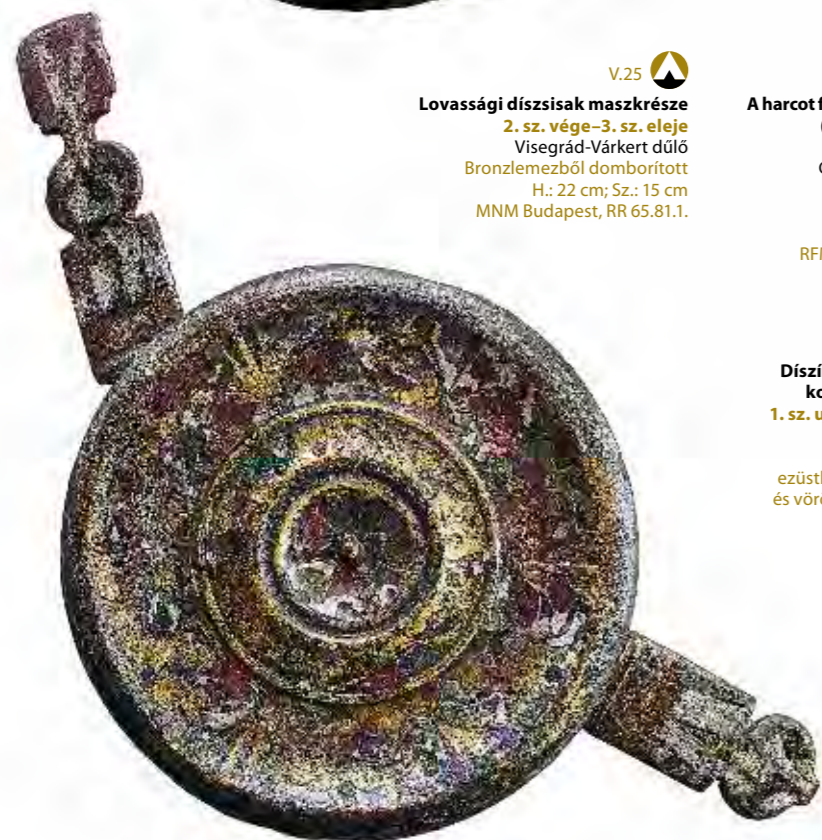

V.22, lent
Övgarnitúra
 3. sz. utolsó harmada
 Budapest-Pasarét (Aquincum), „A” sír (1863)
 Aranyozással és niellóberakással díszített, öntött ezüst
 Osztótag: H.: 8,5 cm; M.: 6,7 cm; V: 0,1 cm
 Téglalap alakú övlemezek: H.: 6,8–6,9 cm; M.: 6,8 cm; V: 0,1 cm
 Téglalap alakú, bűjtatos veret: H.: 7,9 cm; M.: 6,9 cm; V: 0,1 cm
 Csónak alakú gomb: H.: 6,4 cm; Sz.: 1 cm; V: 0,7 cm
 MNM Budapest, 103/1864.II.5, 6, 8, 11, 12.

V.24, jobbra középen
Díszpajzdudor
 2. sz.
 Dunaföldvár
 Bronz, felülete ónozott
 Átm.: 21,4 cm; M.: 6,5 cm
 MNM Budapest, RR 66.15.1.

V.25
Lovassági díszsisak maskrésze
2. sz. vége–3. sz. eleje
Visegrád-Várkert dűlő
Bronzlemezről domborított
H.: 22 cm; Sz.: 15 cm
MNM Budapest, RR 65.81.1.

V.26
A harcot feladó gladiátor (thraex) szobra
2–3. sz.
Győr (Arrabona), Belváros (1950)
Öntött bronz
M.: 10,4 cm
RFM Győr, 53.194.1.

V.27
Díszített szijelosztó korong (phalera)
1. sz. utolsó harmada
Kisköszeg
Öntött bronz, ezüstlemez borítással és vörösréz berakással
Átm.: 5,7 cm
MNM Budapest, RR 50/1904.

V.28
Csont bicskanyelek, Pardus (murmilló) és Senilis (thraex) gladiátorok ábrázolásával
2. sz. első fele
Szombathely (Savaria), Paragvári utca 77. (2006)
Faragott csont, bronzlemez gallérral a penge tövével
H.: 9,3–9,6 cm; Sz.: 2,8–3,2 cm
SM Szombathely, R.2012.1.1–2.

V.29, fent középen
Gladiátor szobrának (eques) töredéke
2. sz.
Zalalövő (Salla)
Üreges testű, negatív segítségével készült kerámiaszobor felső része
H.: 10,2 cm; Sz.: 6,4 cm
GM Zalaegerszeg, R.Z.2002.7.1.

i 22–25, 30–32: A hadsereg „művészete”

A császárkor első évszázadaiban a római hadsereg kötelékébe tartozni kiváltság volt, hiszen a zsold állandó és biztos jövedelemforrást jelentett a katonáknak és hozzátartozóiknak. A civilek pedig nemcsak tisztelni, hanem félni is megtanulták a katonákat. A leszerelések kapott föld- vagy pénzjuttatások és privilégiumok pedig a veteránok társadalomba való beilleszkedését és tisztas öregségkorát biztosították. A katonák büszkéek voltak státuszukra, és törekedtek arra, hogy az megjelenésükben is tükröződjék. A gyalogosok kötényszíjjal és gazdagon díszített lemezekkel ellátott övet (cingulum militare), díszes hüvelyű kardot és csatát, tollforgós sisakot viseltek. A lovas katonák pedig főként sisakjukra és a lószerszámra költöttek. A lovasok a parádék és lovassági gyakorlatok, formalovaglások során díszes páncélzatot viseltek, amely maszkkal ellátott sisakból, domborított bronzlemezekkel ékes páncélzatból, festett pajzsokból állt. A díszfelszerelés és a maszkok hideg, érzelmentes arckifejezése fémszobrokhoz tette hasonlatossá őket.

A fegyvereken és a különféle felszerelési tárgyakon olyan jeleneteket ábrázoltak, amelyek témáit a császárnak mint imperatornak személyéből és győzelmi propagandájából, triumphális szimbólumokból (koszorú, hadijelvények, tropaeum) és a katonák által különösen tisztelt istenalakokból (például Iuppiter, Mars, Hercules) merítették. A principatus hadseregét jellemzően nagy produktivitású és felkészült magánműhelyek látták el fegyverekkel és felszerelési tárgyakkal, a 4. században azonban már a központosított állami műhelyek gondoskodtak a katonák felszereléséről. A késő római tisztí viselethez aranyozott ezüstlemezsel borított, féldrágakő és üvegpaszta berakásokkal ékes, perzsa mintájú sisakok, valamint niellóberakással vagy ékvéséses technikával díszített övgarnitúrák tartoztak.

V.30
Bronz díszsisak
2. sz. vége–3. sz. első fele
Ismeretlen lelőhelyről (a Vaskapu környékéről)
Bronzlemezről domborított
M.: 27,5 cm
MNM Budapest, RR 54.4.68.

épülésével és a hajózható folyók segítségével, nem utolsósorban azonban a fizetőképes kereslet kialakulásával Pannonia gyorsan bekapcsolódott a Birodalom kereskedelmi vérkeringésébe. Az 1. században még az Itáliai import dominált, amely elsősorban bronz- és üvegedényekre, valamint terra sigillatának nevezett luxuseramiára és megmunkált borostyántárgyakra korlátozódott. Itáliából és a dalmát tengerpartról mediterrán élelmiszerek érkeztek, köztük a füge, az osztriga, valamint az amforákban szállított bor, halszós és olaj. Az Itáliai importcikkeket hosszú és költséges szárazföldi szállításuk miatt az 1. század végétől egyre inkább kiszorítják a vízi úton érkező, gyengébb minőségű és így olcsóbb nyugati, főleg galliai termékek, jellemzően bronzedények, ruházati kiegészítők

V.31
Gladiátoros díszfibula
3. sz.
Aquincum, katonaváros
Aranyozott ezüst, öntött
H.: 3,3 cm
AQM Budapest, R.2403/b.

V.32
Bronz díszsisak
2. sz. vége–3. sz. első fele
Komárom-Szőny (Brigetio), a tábor területéről, a praetorium közeléből (1942)
Bronzlemezről domborított
M.: 29 cm
MNM Budapest, RR 2/1942.2.

i 35:

A megszemélyesített Ősz elefántcsont szobra

Szombathelyen (Savaria), a Pannonia Szálló építéskor találták 1882-ben.

Elefántagyarból – annak lemezesen hasadó tulajdonsága miatt – elsősorban kisebb méretű faragványokat, domborműves lemezeket készítettek. Felületüket előszeretettel aranyozták. Mindössze néhány körplasztikai alkotást ismerünk ebből a nemes anyagból, amelyek közül művészi igényessége és mérete révén kiemelkedik a savariai szobor. Az alakot korábban az ifjú Bachusszal azonosították, de a gyermekalakban szőlőkoszorúja és almákkal teli kutyabőr köpenykeje miatt inkább az ősz megszemélyesítését (Autumnus) ismerhetjük fel. A gyümölcsök a szőlő- és almaszüretre, a kutyabőr pedig az őszi vadászatokra utal. A szobor a Róma városában dolgozó, görög vagy keleti származású elefántcsont-faragók (eborarii) munkája lehet és egy olyan szoborkompozíció részét képezte, amelyhez a másik három évszak szobra is hozzátartozott.

balra fent, V.36

Összecsukható kések (cultellus) párdúc alakú nyelei

2–3. sz.
Győr (Arrabona), Széchenyi tér (1968)
Faragott csont; H.: 9 és 10,1 cm; Sz.: 2 és 3,2 cm
RFM Győr, 76.15.327; 76.15.388.

középen, V.35

A megszemélyesített Ősz szobra

3. sz.
Szombathely (Savaria)
Faragott elefántcsont; M.: 26,3 cm; Sz.: 10 cm
MNM Budapest, RR 22/1888.

V.33

Kockajáték darabjai

Római kor
Kisárpás (Mursella) (1958)
Faragott csont (18 db)
Átm.: 2,1–2,8 cm; M.: 2,9–3,3 cm
RFM Győr, 59.24.140.

túldalalon, V.36

Guzsaly anyaistennő ábrázolásával

3–4. sz.
Ismeretlen lelőhely
Faragott csont
H.: 18,8 cm
MNM Budapest, RR 54.66.13, 15.

túldalalon a 2. V.37

Női büszttel díszített hajtű

3. sz. eleje
Ismeretlen lelőhely
Faragott csont
SM Szombathely, leltározatlan

V.38

Etiópiai vagy núbiai fürdőszolgát ábrázoló olajosédesny

2. sz.
Érd, kocsisírhöz tartozó lósírból (1882)
öntött bronz
M.: 16,5 cm; Sz.: 9 cm
MNM Budapest, RR 24/1914.1.

V.39

Díszített testkaparópár (strigilis) tartókengyelen

2–3. sz.
Komárom–Szöny (Brigetio) (1928–1928)
öntött bronz, a strigilisek nyelén zománcterakás
H.: 13,1 cm; Sz.: 2,3 cm
MNM Budapest, RR 23/1930.3.

V.40

Amphora (Kapitán II típus)

3–4. sz.
Ismeretlen lelőhely
Kerámia; M.: 52 cm
DMM Révkomárom, II-4262.

(emailos – zománcos – díszítésű fibulák) és luxuskerámiák. Aquincumban a colonia Agrippinensiből (a mai Kölnből) származó kereskedők külön egyesületbe tömörültek. A távolsági kereskedelem Afrikából vagy a Keletről származó luxuscikkei ugyancsak utat találtak Pannoniába. Tácon például előkerült egy Indiából származó csontfésű töredéke. A 2. századtól a helyi üveg-, kerámia- és bronzipar már ki tudta elégíteni olcsó tömegáruval a helyi keresletet, olyannyira, hogy a 4. századra az import elhanyagolható mértékű lett és már csak luxuscikkekre korlátozódott. A Pannoniában előkerült, magas művészi igénytel készült tárgyak nagy része szakrális célokat szolgált.

Az őslakosság vallásáról alig tudunk valamit, mert isteneik a császárkorban a lassú és mély romanizáció következtében szinte teljesen és felismerhetetlenül egybeolvadtak a római panteon isteneivel. A Dunántúlon talált, római kori, épített kelta szentélyek vagy kelta istenségeket ábrázoló szobrok nyugatról bevándorolt, kelta származású személyek, közösségek hagyatékát képezhetik. A bennszülött művészet csak a sírköplasztika és a fémművesség terén hagyott hátra kiemelkedő vagy jellegzetes alkotásokat.

A helyi hagyományokra épülő fémműves díszítőtechnikák továbbélése az áttört díszítésű viseleti tárgyakon fogható meg leginkább. Legnagyobb mesterségbeli tudást az ezüstfibulák áttört díszítésű tűtartó lemezei igényelték, amelyek legszebb darabját, filigrándíszes aranylemezbe foglalt karneolgyönggyel kiegészítve Pátkáról ismerjük.

A hivatalos római államvallás isteneinek és a császároknak a kultusza a hadsereg és a városok közvetítésével honosodott meg. A katonai táborokban és a városok főterén felépültek a capitoliumi istenek szentélyei, amelyekben monumentális istenszobrok hirdették a Birodalmat fenntartó istenek hatalmát. Savaria vagy Scarbantia capitoliumi templomainak szobrai távoli provinciák márvány nyersanyagából, idegen művészek keze munkájával készültek, olyan műhelyekben, amelyek a korszak legmagasabb művészi színvonalán dolgoztak. Márványból vagy mészkőből faragott körplasztikai alkotások elenyésző számban maradtak ránk, noha a pannoniai városok közterein, a szentélyekben és a gazdag lakóházak, villák reprezentatív terében egykor bőségesen álltak nagyobb méretű szobrok, amelyek főként isteneket vagy császárokat ábrázolhattak.

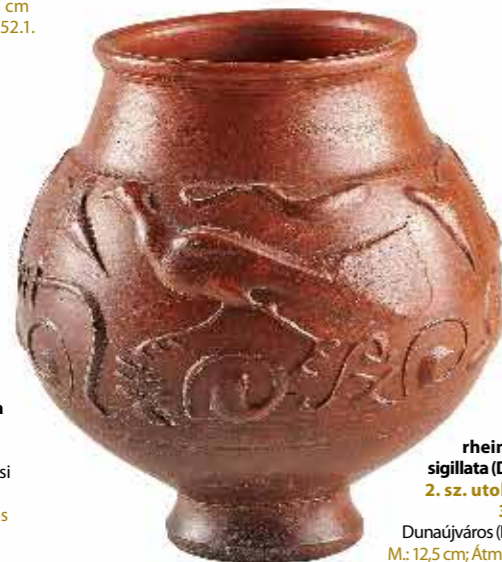

V.41

Terra sigillata tál
2. sz.
Szombathely (Savaria)
M.: 13,2 cm; Átm.: 23,5 cm
SM Szombathely, 54.252.1.

V.43

Raetiai import kerámia
(Drexel 1. csoport)
2. sz. első fele
Zalalövő (Salla)
Kerámia; M.: 7 cm;
Átm. (perem): 14,3 cm
GM Zalaegerszeg, R.Z.94.1.19.

V.42

Terra sigillata tál,
rheinzaberni
műhelyből Szarmata
leletösszefüggésből
3. sz. 1. fele
Kecskemét-máriavárosi
téglagyár (1911 előtt)
Formába préselt, vörös
agyagmázás kerámia
M.: 10,6 cm;
Átm. (perem): 20,9 cm
KJM Kecskemét,
55.26.54.

V.44

Rajna-vidéki,
rheinzaberni terra
sigillata (Drag. 54 forma)
2. sz. utolsó harmada–
3. sz. első fele
Dunaújváros (Intercisa), sírlelet
M.: 12,5 cm; Átm. (perem): 7,5 cm
SZIKM Székesfehérvár, 3747.

i 41–44: A terra sigillata edények

A modern szóalkotással terra sigillatának („pecsételt föld”) elnevezett edénytípus a római kor luxuskerámiaja volt, amely kedveltségét tartósságának, minőségének, tetszetős külsejének és nem utolsósorban elérhető árának köszönhette. A készítőtechnika lényege, hogy a korongolt, levegőn szárított, még kiégetetlen edényeket jól iszapolt, magas illattartalmú agyaglébe mártották, amely kiégetve fényes, filmszerű bevonatot képezett az edény felületén. A technika a hellénisztikus Keleten alakult ki és innen került Itáliába, majd terjedt el főleg a galliai-germaniai provinciákba. Kezdetben fekete, később kizárólag vörös bevonattal készültek. A domborműszes edényeket formatálba korongolták, míg a nagyobb számban gyártott díszetlen darabokat formasablon segítségével korongolták. Díszítésükre felrakott (applikált) vagy agyagiszappal ráfolyotott mintákat (ún. barbotine technika) használtak, de a vésett díszű üvegedények divatjának hatására később a bevészt díszítést is alkalmazták. Gyakori rajtuk a mesterbélyeg, amely jelezte márkás áru voltak. Funkciójukra jellemző formakincsük limitált volt, az eltérő formájú és felhasználású edényekből asztali készleteket képeztek. Itáliában az etruszi Arezzóban és környékén, valamint a Pó-vidék műhelyközpontjaiban gyártották. Később Dél-, majd Közép-Galliában alakultak ki nagy produktívitású manufaktúrák, majd a Rajna- és a Felső-Dunavidékre került át a gyártás súlypontja. A nagyobb manufaktúrák által gyártott edények száma több tízmillióra becsülhető, kiterjedt kereskedelmüknek köszönhetően pedig nagy távolságokra is eljutottak. A pannoniai tartományok jelentős felvevőpiacai voltak a terra sigillata edényeknek, sőt azok alacsonyabb minőségű, olcsóbb helyi utánpótlásait is nagy számban gyártották.

V.45

Figurális díszítésű, kiöntőcsöves, mázás edény
2. sz.
Szarvas, szarmata sírből
Formába préselt, olommázzal borított kerámia, alsó
felén emberalakokból álló fríz, alján állatjelenetek
M.: 11,6 cm; Átm. (perem): 11,6 cm
TSM Szarvas, 96.90.1.

V.46

„Párka-korsó”

4. sz.

Győr (Arrabona)-Serfőzdődomb, sírlelet (1926)
Formába préselt kerámia, amelynek felületét
zöldes, foltos, hólyagos, rossz minőségű
olommáz borítja
M.: 26,2 cm; Átm. (perem): 6,2 cm
RFM Győr, 53.159.56.

balra lent, 2. V.47

Nióbé-korsó

2. sz.

Győr-Homokgödörök (Arrabona), sírlelet (19. sz.)
Két, formába préselt félből készült kerámia,
felületén fényes narancssárga agyagmáz nyomai
M.: 23 cm; Átm. (perem): 5,25–6,5 cm
RFM Győr, 53.146.9.

V.48

Bacchikus jelenetekkel díszített korsó

2–3. sz.

Győr (Arrabona), Városház utca (ma Rákóczi),
kőkoporsóból (1861)
Formába préselt kerámia. Az egyik oldalán
az ittas Bacchust támogató Pán, a másik
oldalon pedig egy Mainasz és szattürosz
a szőlőlugasban
M.: 25,3 cm; Átm. (perem): 4,8 cm
RFM Győr, 53.176.4.

Ezek jelentős része azonban bronzból készült, amely minden korszakban keresett nyersanyag volt. A pannoniai nagybronz szobrászati alkotások újrafelhasználása már a 3. században megkezdődött, de tömeges beolvasztásukra először a 4. században és később került sor. Csak néhány depólelet és kisméretű, de annál beszédesebb töredék került a múzeumokba. Köztük a legjelentősebb Marcus Aurelius császár Dunaszekcsőn (Lugio) talált, életnagyságot meghaladó méretű szoborfeje, amelynek művészi minősége a császár Róma városi Capitoliumon látható lovas szobrának portréjával vethető össze. A nagybronz töredékek között a leglátványosabb egy almásfüzitői (Azaum/Odiavum) lobogó lófarok, amely egy ágaskodó lovon ülő, győzedelmes császár és egy általa legázolt barbár harcos alakjából álló szoborcsoporthoz tartozott. Monumentális lovas szobor maradványa egy Sirmium környékén talált lópata, amely kétszeres

V.49

Groteszk bacchikus arcot mintázó bronzmécses
2. sz. első fele
Örvényes-Hosszúrétek (1958–1961)
Öntött bronz, vésett
H.: 11,5 cm; Sz.: 5,7 cm; M.: 6,2 cm
LDM Veszprém, 78.4.1.

V.50

Bronzmécses Iuppiter büsztjével
1. sz.
Mór
Öntött bronz
H.: 30 cm; Sz.: 20 cm
MNM Budapest, 78/1913.

V.52

Négerfejes bronzmécses
2. sz.
Nagydém-Répközte II. (1906)
H.: 10,3 cm; M.: 6,9 cm
Öntött bronz
(másolat, az eredeti elveszett)
LDM Veszprém, 55.187.1.

V.53

Voluta mécsesek és firmamécses, discusán maszkos domborművel, alján FORTIS bélyeggel
1–2. sz.
Győri (Arrabona)
lelőhelyek, sírleletek
Formában préselt kerámia
H.: 8,47–10,3 cm;
Sz.: 6–7 cm;
M.: 2,47–3,2 cm
RFM Győr, 53.156.38;
53.145.5; 53.237.37;
53.155.37.
MNM Budapest, 78/1913.

V.51

Terrakotta volutás mécses, discusán Victoria domborművével
1. sz.
Ismeretlen lelőhely
Formába préselt kerámia
H.: 21,8 cm; Sz.: 8,3 cm
SM Szombathely, 54.775.339.

V.54, jobbra közepén

Mécses készítéséhez szolgáló negatívok
2–3. sz.
Szombathely (Savaria)
Formában préselt kerámia
Negatív felek: H.: 14 cm; Sz.: 11 cm;
M.: 3,5 cm
Pozitív fél: H.: 13,6 cm; Sz.: 11 cm;
M.: 5,5 cm
SM Szombathely, 54.775.30–31;
63.4.101, 63.4.105.

i 49–56: Fény a sötétben: a római mécsesek

Az olajmécsesek (lucerna) szorosan hozzátartoztak a mediterrán háztartások mindennapjaihoz. Sírmellékletként a halottat még a túlvilágra is elkísérték. A mécses működtetéséhez Mediterráneumból származó olajra volt szükség, amely költséges árucikk volt. Egy mécses néhány óráig világított, a kibocsátott fénye pedig csak derengő félhomályt adott. Ezt megsokszorozhatták a kanóctartók számának növelésével. A terrakottamécsesek sorozatgyártása két részből álló negatív modell segítségével történt. Fenekükön gyakran mesterbélyeg olvasható. Bronz- és ezüstmécsesekkel a tehetősebbek világítottak.

V.55, fent

Csiga alakú mécses
1–2. sz.
Ismeretlen lelőhely (1965)
Formába préselt kerámia
H.: 5,1 cm; Sz.: 3,5 cm;
M.: 3,1 cm
RFM Győr, 67.19.77.

V.56

Mécses
1–2. sz.
Ismeretlen lelőhely
Kerámia
SM Szombathely, 54.775.338.

életnagyságával kiemelkedik a pannoniai lovasszobrok sorából. Ezek a képmások az élő és az istenné avatott császárok kultuszát szolgálták, amellyel a Birodalom lakossága hivatalos formában az uralkodó személye és ezáltal a római világrend iránti lojaltságát fejezte ki. A magánvallásosság emlékei az isteneket ábrázoló kisplasztikai alkotások, amelyek a háziszentélyekben, a larariumokban elhelyezve a családok mindennapos kultuszgyakorlatának középpontjában álltak. Bár sorozatban gyártott tömegárúként többségük alig képvisel művészi értéket, Pannonia földjéből kerültek elő olyan istenszobrok is, amelyek a hellenisztikus és római szobrászati hagyományok legmagasabb szintjét képviselik. Az 1–2. századra keltezhető nagydémi lararium Lar- és Apollo-szobrai, a tamási háziszentélylelet rendkívüli

szépségű, trónuson ülő istennőalakja vagy a szalacscai Hercules-szobor mind a Birodalom jelentős művészeti központjaiban készültek, ott, ahol nagy mesterségbeli tudással és művészi érzékkel mintázó mesterek dolgoztak. Külön csoportot alkotnak a szentélyek felszereléséhez tartozó és különböző kultuszcselekmények során használt szakrális rendeltetésű tárgyak. A befogadott kultuszok jellegzetes tárgyi emlékei a háromszög vagy négyzet alakú domborított lemezek, amelyek teljes felületét istenek alakjai, segítők és a misztériumok többletjelentéssel telített szimbólumai borítják. Ilyen a brigetói bronz Mithras-lemez, amelyen – az istenség kultuszabláihoz hasonlóan – kozmikus keretbe foglalva láthatók a bikaölés jelenetének csillagképeket megszemélyesítő alakjai és az istenség sziklából való szüle-

i 57: Borostyánfaragványok

A balti térség tengerpartjain gyűjtötték a borostyánt, amely hullámok által kisodort fosszilis gyanta. A császárkor elején Rómában és a provinciákban a borostyánkőnek (glaesum, succinum) igazi divatja alakult ki. Idősebb Plinius szerint különösen azokat kedvelték, amelyek „tompá fényűek, átlátszóak és tetszetősek, mert lágy színűek olyan, mint a felforrósított méz”. Rosszallóan azt is megjegyezte, hogy saját korában a borostyán „értéke a luxus szolgálatában olyan nagy, hogy egy ember bármilyen kis figurája többet ér, mint egy életerős eleven ember” Plinius arról is írt, hogy „a germánok a borostyánkövet főként Pannoniába viszik” Itt, a mai Nyugat-Dunántúlon haladt keresztül a legjelentősebb borostyánkő-kereskedelmi út, amely az észak-italiai Aquileiában végződött. Ez a város volt a borostyánfeldolgozás központja. Jobbára itt készültek azok a faragványok és használati tárgyak, amelyek iránt oly nagy volt a kereslet. A borostyánból készítettek ékszereket, főleg gyűrűket, kenőcstartókat és különféle edénykéket, de művészi kivitelű figurális faragványokat is. Az olcsóbb darabokból nyakláncba fűzött gyöngyöket vagy orsógyűrűket faragtak, porát pedig illata miatt elfüstölték. A borostyánkőnek védő, gyógyító hatást tulajdonítottak, így az orvoslásban is felhasználták.

V.57 Borostyángyűrűk és faragványok

1. sz. második fele–2. sz. eleje
Sopron (Scarbantia)
Faragott, vésett, csiszolt borostyán
Faragványok: M.: 3,4–6,3 cm; Sz.: 3,6–8,3 cm
Orsógombok: Átm.: 2,2–2,9 cm
Gyűrűk: Átm.: 3,5–4,5 cm
Guzsalyok: H.: 7,7–17,8 cm
Illatszeres kanálpár: H.: 8,7 és 9,1 cm
SM Sopron, 60.51.1–2, 5; 60.51.4.1; 55.119.1–6, 8, 10–14, 18; 82.16.1.

V.60

Caius Sempronius Marcellinus és családja sírsztéléje
2. sz.
Szombathely (Savaria)
Faragott mészkő; M.: 228 cm; Sz.: 106 cm; V.: 22 cm
SM Szombathely, 67.10.76.

V.61

Marcus Sempronius Severus és családja sírsztéléje
2. sz.
Acscád
Faragott mészkő; M.: 192 cm; Sz.: 94 cm; V.: 26 cm
SM Szombathely, 67.10.3.

V.58

Márványpárkányzat
1–2. sz. fordulója
Szombathely (Savaria), Várköz 2.
Faragott márvány
H.: 200 cm; Sz.: 170 cm; V.: 68 cm
SM Szombathely, 67.10.38.

V.59

Növényi-geometrikus
mintájú, stukkópárkányok
2–3. sz.
Ismeretlen lelőhely
Stukkó
M.: 17,6–22,5 cm;
Sz.: 16,4–29,6 cm;
V.: 5–7 cm
DMM Révkomárom, II-5257.

tésének epizódja. A szíriai Iuppiter Dolichenus főleg katonák körében népszerű kultuszához tartoztak azok a háromszögletű, domborművekkel gazdagon díszített lemezek, amelyeken bika hátán állva ábrázolták a harcias istenség páncélos alakját, kezében villámköteggel és kétélű harci bárdal. Az istenség szentélyeit a kultuszt pártfogoló Severus-dinasztia bukását követően elpusztították, felszerelésük, köztük a körmenetekben használt jelvények elrejtett kincsleletként maradtak az utókorra. Az alkalmazott művészet kedvelt témái az istenségeket vagy mitológiai jeleneteket ábrázoló büsztök, domborművek, szobrocskák, amelyekkel előszeretettel és nem ritkán művészi fokon díszítették a mindennapok változatos formájú és rendeltetésű használati tárgyait. A Móron talált, Iuppiter büsztjével díszített bronzmécses nemcsak nagy méretével, hanem szobrászati díszítésének minőségével is messze kimagaslik a bronz- és ezüstmécsesek sorából.

A legnagyobb alapterületű és legfényűzőbb palotaépületek a császár és az őt képviselő helytartók rezidenciái voltak. Alsó-Pannonia fővárosában, Aquincumban, a legiótábor előterében húzódó mai Hajógyári-szigeten tárták fel a tartomány helytartójának palotáját, amelynek a Barbaricumra néző emeleti galériafolyosóval, fekete-fehér mozaikkal burkolt terem-sorral, magán fürdőházzal és a kertben szökőkúttal, szentéllyel ellátott épületegyüttese Róma megdönthetetlen hatalmát demonstrálta. Savariában a 4. században császári palota épült, amelynek mozaikpadlós, hatalmas fogadócsarnoka a tartomány legnagyobb fedett helyisége volt. Több császár szülőhelye és székvárosa, a Duna-vidék hatalmi és szellemi központja, Sirmium (Szávaszentdemeter/Sremska Mitrovica), pedig olyan császári palotakomplexummal rendelkezett, amelyhez még lóversenypálya is tartozott.

A gazdagabb városi és vidéki lakóházak termeinek belső díszítése gyakrabban egyszerűbb, főleg geometrikus motívumokra épülő, ritkábban művészi igényű, figurális falfestményekkel és padlómozaikkal történt. A mozaikokat mintakönyvekből dolgozó, vándorló mesterek készítették,

V.62

Quintus Valerius Restutus és családja sírsztéléje
2. sz. első fele
Szombathely (Savaria), püspöki téglavető (1891)
Faragott mészkő; M.: 74 cm; Sz.: 58 cm; V.: 8 cm
SM Szombathely, 67.10.79.

V.63

Lucius és Salonia Marcella sírköve
1-2. sz. fordulója
Szombathely (Savaria), szórvány (1809)
Faragott mészkő
M.: 105 cm; Sz.: 83 cm; V.: 20 cm
SM Szombathely, 67.10.80.

V.64

Marcus Aurelius Romanus és családja sírsztéléje
2. sz. vége
Szentkirály
Faragott mészkő (a román kori templom falába volt beépítve)
M.: 90 cm; Sz.: 60 cm; V.: 14 cm
SM Szombathely, 67.10.78.

V.65

Dianát ábrázoló dombormű
2-3. sz.
Ismeretlen lelőhelyről
Faragott márvány
M.: 37 cm; Sz.: 24,5 cm.
MNM Budapest, RR 62.183.1

V.67

Marcus Aurelius császár életnagyságnál nagyobb szobrának fejtöredéke
164-180
Dunaszekcső (Lugio), a római katonai tábor területéről
Indirekt viaszveszejtési eljárással öntött bronz
M.: 35 cm
JPM, Pécs R 75.1.1.

V.66

Szarkofág
3. sz.
Szombathely (Savaria)
Faragott mészkő
M.: 83 cm; H.: 222 cm; Sz.: 113 cm
SM Szombathely, 67.10.128.

az apró mozaikszemekből kirakott, festői hatásra törekvő figurális emblémákat pedig valamelyik nagy mozaikkészítő műhelyből, készen szállították a megrendelőnek. Ilyen emblémával rendelkezett az aquincumi katonavárosban fekvő Meggyfa utcai villa urbana Hercules, Deianeira és Nessus kentaur tragikus történetét feldolgozó mozaikja, amelynek előképéül valószínűleg egy nagyhatású, hellénisztikus festmény szolgált. Falfestményekkel a mozaikoknál gyakrabban találkozunk, bár összefüggő felületek vagy egyes helyiségek teljes kifestése ritkán rekonstruálható. Az utóbbira példa a tatai Vármúzeumban kiállított,

Brigetióból származó falfestmény, amelynek nemcsak mitológiai jeleneteket ábrázoló oldalfalait, hanem a dongaboltozatának festését is sikerült rekonstruálni. Az utóbbi évtizedek brigetiói ásatásai további jelentős falfestményeket eredményeztek, amelyek mitológiai alakokat, évszakokat megszemélyesítő alakokat és zsánerképeket ábrázoltak.

A késő ókori Pannonia provinciális életmódjára és anyagi kultúrájára az uniformizálódás jellemző, amely a tárgyak helyi tömeggyártásából, illetve az egyszerű és olcsó használati tárgyak iránti igényből következett. A provincia kis létszámú elitjét már nem a hanyatló és

V.68

Lar szobor
1. sz. első fele
Nagydém-Répásközte II. (1906)
Öntött bronz
Átm. (talp): 10,1 cm; M.: 33,3 cm
LDM Veszprém, 55.187.6.

V.69

Apollo isten szobra
1. sz. első fele
Nagydém-Répásközte II. (1906)
Öntött bronz
M.: 37,5 cm; Átm. (talp): 10,2 cm
LDM Veszprém, 55.187.5.

V.70

Térdeplő szatüroszt ábrázoló szobor
2. sz.
Biatorbágy-Káposztás-dűlő
Öntött bronz,
ezüstberakással
H.: 12,8 cm
FM Szentendre,
2009.9.1.1.

V.71

Lószerszámdisz
2-3. sz.
Szekszárd, szőrvány
Öntött bronz
Átm.: 10,9 cm
WMMM Szekszárd,
93.10.1.

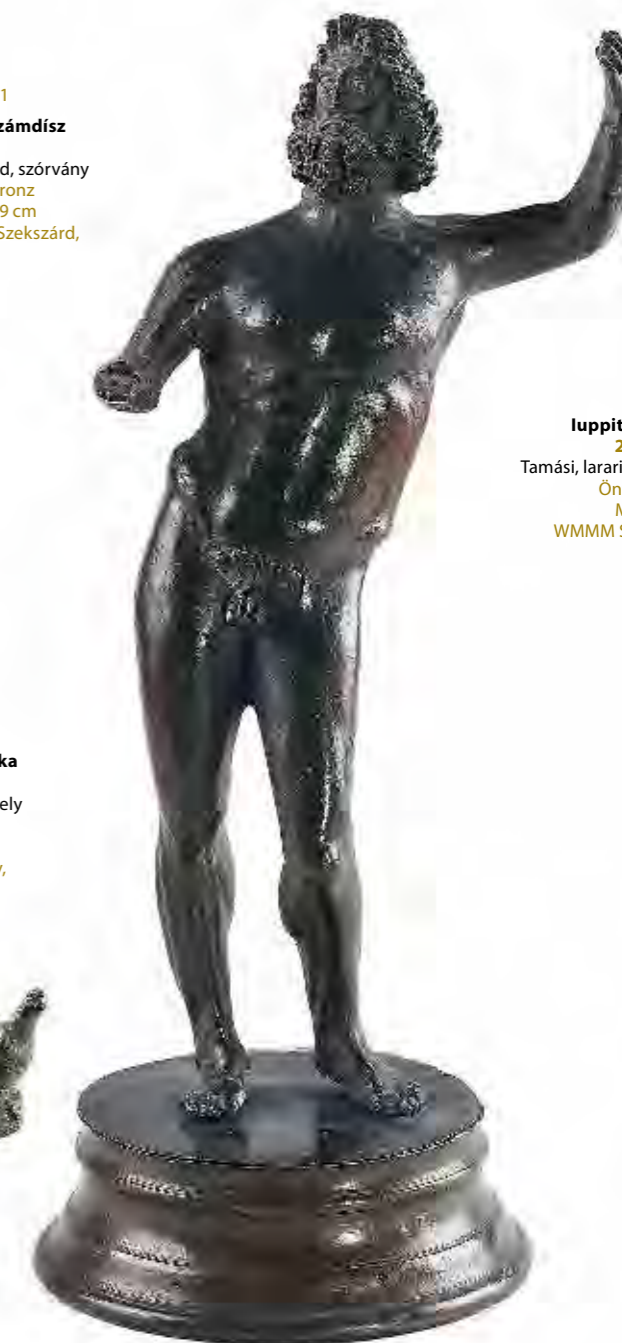
V.72

Bronzszobrocska
1. sz.
Ismeretlen lelőhely
Öntött bronz
M.: 4 cm
SM Szombathely,
leltározatlan

V.73

Iuppiter szobra
2. sz. eleje
Tamási, Iararium leletei
Öntött bronz
M.: 31,5 cm
WMMM Szekszárd,
R.1.941.1.

elszegényedett városi felső réteg alkotta, hanem helyüket átvette egy nagybirtokosokból álló arisztokrácia. Gazdagságukat a földbirtokból származó jövedelmük mellett a birodalmi közigazgatásban való részvételüknek vagy katonatiszti karrierjüknek köszönheték. Az új és kiváltságos arisztokrácia jellegzetes képviselőjét láthatjuk Valerius Dalmatiusban, aki – Beremenden talált tisztelgő felirata alapján – egy távoli provincia helytartója volt és Sopianae (Pécs) közelében nagybirtokkal rendelkezett. Ennek a birtoknak a központja az általa megújítt nagyharsányi palota lehetett, amelynek helyiségeit nemcsak változatos mintájú, színes kövekből rakott geometrikus mozaikok borították, hanem olyan várospszonifikációkat ábrázoló üvegmozaikok is, amelyek a korszak mozaikművészetének legszebb alkotásait idézik. Ez a gazdag és művelt földbirtokos előkelő réteg nagy műgonddal készült luxuscikkeket igényelt, amelyeket a birodalom távoli művészeti központjaiból szerzett be, vagy ajándékként kapott. Háztartásukban márvány- és elefántcsont faragványokat, mives üvegedényeket és pazar asztali ezüstneműt

tartottak, amelyeket lakomák alkalmával vonultattak fel. A pannoniai késő római művészet másik jelentős és sokszínű emlékcsoportját alkotják a keresztény vonatkozású épületek és leletek. A keresztény közösségek a püspökséggel rendelkező városok temetőiben előszeretettel temetkeztek a keresztényüldözések során hitükért kivégzett mártírok sírjai köré, akiknek kultuszát temetőbazilikákban ápták. A temetők Sirmium városában Démétriosz és Szünerótasz, Cibalaében (ma Vinkovci) Pollio, Savariában Quirinus mártírok sírjai körül alakultak ki. A keresztények feltámadáshitüknek megfelelő, korhasztásos rítus szerint temetkeztek, halottaik sírjai változatos alaprajzú, egy-, három-, öt-, esetleg hétkaréjos mauzóleumokban található, vagy épített kő- és téglasírokban nyugodtak. A sopianai mauzóleumok jellegzetes típusát képviselik a kétszintes, alul sírkamrával, felül emlékkápolnával (cella memoriae) rendelkező épületek. A mauzóleumok ó- és újszövetségi jelenetekkel, Paradicsomra utaló kertekkel, keresztény szimbólumokkal kifestett sírkamrái az ókeresztény témájú

falfestészet kiemelkedő alkotásai, amelyek méltán részei a világ kulturális örökségének. Az ókeresztények által használt tárgyakat, mécseseket, lámpafüggesztokeket, fibulákat gyakran az egymásba fűzött khi (X) és rho (P), görög betűkből álló Krisztus-monogrammal, vagy a tau (T) és a rho betűt megjelenítő piktogrammal (sztaurogram) díszítették. A ládikák domborított bronzlemezein az ókeresztény művészeti alkotásokról jól ismert bibliai jeleneteket láthatunk: az oroslánok közé vetett Dánielt, Izsák feláldozását, a Jó Pásztorként megjelenő Krisztust, Lázár feltámasztását, az Apostolokat vagy az Utolsó Ítéletet.

Az ismétlődő barbár támadások és átvonulások okozta pusztulás és létbizonytalanság az 5. század elején az északpannoniai lakosságot csoportos, majd tömeges elvándorlásra késztette. A mártírok ereklyéinek Itáliába való menekítésével a keresztény közösségek is felbomlottak. A Dunántúli területének több lépcsőben való átadásával a római igazgatás is kivonult, a szórványosan visszamaradt római lakosságot pedig elsodorták a népek vándorlásának hullámai.

V.74
Bacchikus jelenetekkel (részeg Herкулést támogató szatüroszok) díszített kancsó
2. sz. vége-3. sz. eleje
Pécs (Sopianae)
Öntött bronz, vállán bekarcolt díszítéssel
M.: 23 cm;
Átm. (talp): 6,5 cm;
Átm. (száj): 2,5 cm
MNM Budapest,
RR 62/1902.1.

V.76
Lar bronzszobra
1-2. sz.
Ismeretlen lelőhelyről
Öntött bronz
M.: 17 cm
MNM Budapest,
RR 98/1913.

V.75
Életnagyságnál nagyobb római császárszobor lábszárának töredéke
2. sz. vége-3. sz. első harmada
Paks-Dunakömlőd (Lussonium), a római katonai tábor területéről
Indirekt viaszveszejtési eljárással öntött bronz
M.: 70,1 cm; SZ.: 14,9 cm; VM Paks, 2011.1.8.1.

V.77
Hercules szobra
2-3. sz.
Aquincum, villaövezet
Öntött bronz, ezüstözött berakás
18,5 cm
AQM Budapest,
61.23.1.

V.80
Bronz lószobrocska
2. sz. utolsó harmada-3. sz. első harmada
Adony (Vetus Salina), a Iuppiter Dolichenus szentély leletanyagából (1975)
Öntött bronz, szemek vörösréz berakással, sörénye vésett; H.: 13 cm
SZIKM Székesfehérvár,
75.61.2.

V.78
Mercurius-szobor
2-3. sz.
Sárszentmiklós, lararium. 5 db kisbronz szoborból álló kincslet része (1960)
M.: 14,2 cm
Öntött bronz
SZIKM Székesfehérvár, 67.20.5.

V.79
Pallába és stolába öltözött Matrona terrakottaszobra
1-2. sz.
Győr (Arrabona) (19. sz.)
Formába préselt kerámia
M.: 16,5 cm
RFM Győr, 53.153.8.

V.81
Venus-szobor
2-3. sz.
Nagyhorcsók-Szilfamajor (1928)
Öntött bronz
M.: 7,5 cm
SZIKM Székesfehérvár, 7604.

V.82, közepén
Minerva-szobor
2-3. sz.
Sárszentmiklós, lararium, 5 db kisbronz szoborból álló kincslet része (1960)
Öntött bronz
M.: 9,2 cm
SZIKM Székesfehérvár, 67.20.2.

V.83
Bőségszaru
2-3. sz.
Szombathely, Körmenyi út
Öntött bronz (nagyobb szoborhoz tartozó töredék)
M.: 19 cm;
Átm. (talp): 16,5 cm
SM Szombathely,
54.356.3.

V.84

Concordia szobra
1. sz. utolsó harmada
Tamási, Iararium leletei
Öntött bronz
M.: 34,5 cm
WMMM Szekszárd,
R.1.941.3.

V.85

Sol-mellkép nyélre tűzhető signum formájában
2. sz. utolsó harmada-
3. sz. első harmada
Adony (Vetus Salina), a Iuppiter Dolichenus szentély leletanyagából (1975)
Bronzlemez, öntött bronz
Átm.: 12 cm; 205,95 g
SZIKM Székesfehérvár,
75.37.2.

V.87

Bronz sasszobrocska
2. sz. utolsó harmada-
3. sz. első harmada
Adony (Vetus Salina), a Iuppiter Dolichenus szentély leletanyagából (1975)
Öntött bronz; M.: 10 cm
SZIKM Székesfehérvár, 75.16.1.

V.86

Szatüroszt ábrázoló bronzmaszk
2-3. sz.
Kisvárd
Öntött bronz
H.: 14,2 cm; Sz.: 14 cm
MNM Budapest, RR 51/1907.1.

V.88

A végtelen tenger istenét (Oceanus) ábrázoló kocsiveret
3. sz.
Öskü-Bántapuszta (2008)
Öntött bronz
H.: 7,4 cm; Sz.: 5,7 cm; M.: 4,8 cm
LDM Veszprém, ÓR. 2009.8.1.

i 90: Iuppiter Dolichenus kultuszában használt, háromszögletű jelvénytábla

A jelvénytáblát 1815. szeptember 18-án találták Paks-Dunakömlődön (Tolna megye), az ún. Bottyán-sáncon, amelynek tetején a római korban Lussonium segédcsapattáborra feküdt. Az eredetileg rúdra erősített jelvényt az Eufrátesz mentén fekvő Doliche város (ma Dülük Törökországban) Iuppiterrel összeolvadt fő- és viharistene, Iuppiter Dolichenus kultuszában használták. A jelvény két különálló, de az élükön egykor összefogott bronzlemezből áll, amelynek teljes felületet elborító díszítését domborítással és poncolással alakították ki. Az ábrázolások a kultusz katonai jellegét hangsúlyozzák. A csúcson a csillagistenesség kozmikus hatalmára utaló asztrális alakok, a Napisten (Sol) és a Holdistenő (Luna) mellképét ábrázolták. Az alsó képmezőben a hadúrként megjelenő istenség túlhangsúlyozott alakját látjuk, ahogy hadvezéri páncélba öltözve egy bika hátán áll, kezében a kétélű bárdal és a viharistenség voltára utaló villámköteggel. A háttérben a győzelmi szimbólumokat, pálmaágot és koszorút tartó Victoria istennőt látjuk, míg a háromszög alsó sarkaiban a hadseregben különösen tisztelt istenségeket, a nyers erőt jelképező Herculesnek és az értelemmel vívott harc istennőjének, Minervának a mellképét ismerhetjük fel. A bika alatti talapatába poncolták a fogadalmi feliratot, amelyből megtudjuk, hogy a jelvényt Publius Aelius Lucilius, a cohors I Alpinorum centuriója adományozta. A jelvény tetejére csúcsdíszként a glóbuszon álló győzelemadó istennő, Victoria szobrocskáját illesztették.

balra V.89

Victoria bronzszobrocskája
2. sz. utolsó harmada–
3. sz. első harmada
Adony (Vetus Salina),
a Iuppiter Dolichenus szentély
leletanyagából (1975)
Öntött bronz
H.: 13,6 cm
SZIKM Székesfehérvár,
75.32.1.

V.90

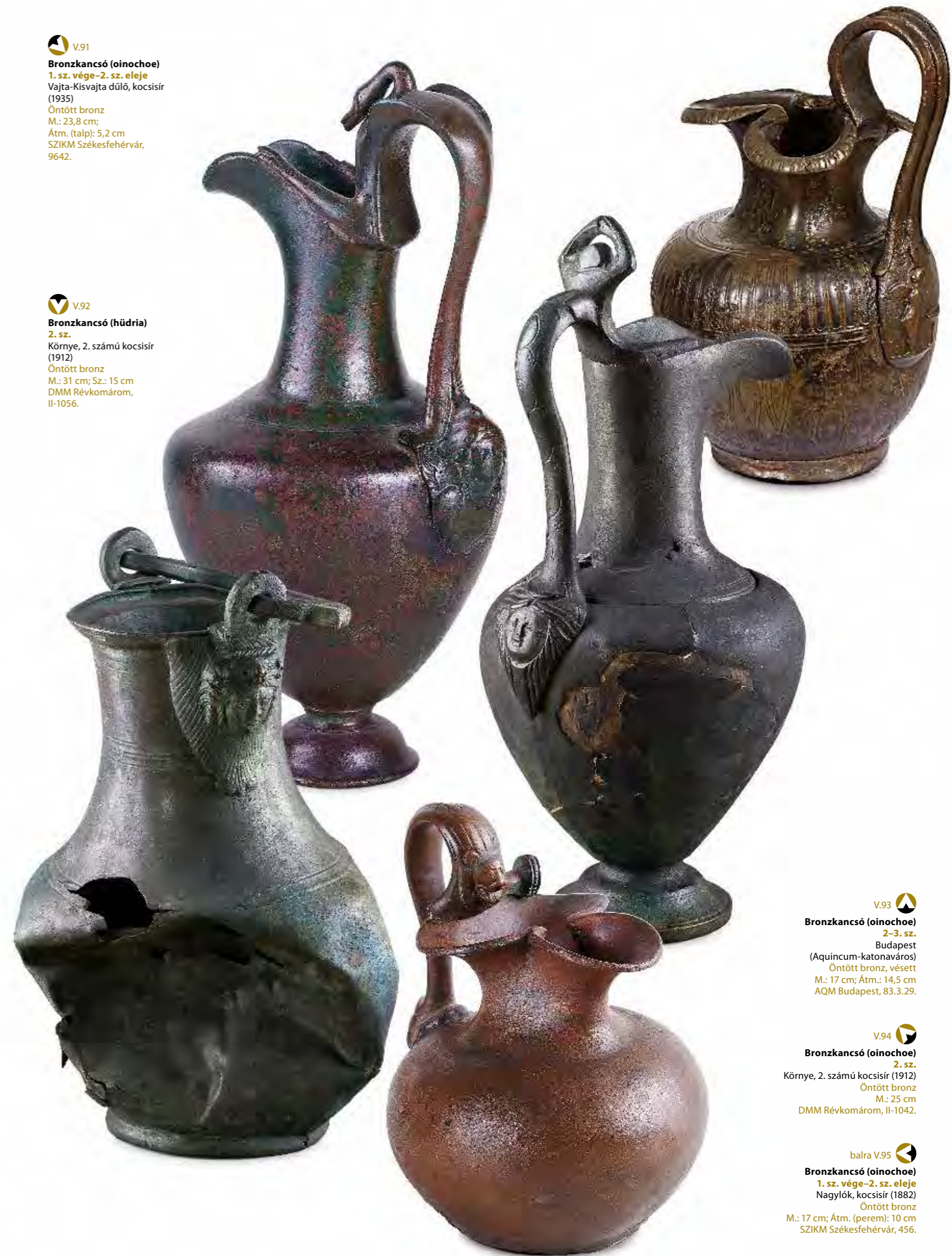
**Votív háromszög Iuppiter
Dolichenus tiszteletére**
2. sz. vége–3. sz. első harmada
Paks-Dunakömlőd (Lussonium),
Bottyánsánc (1815)
Bronzlemezről domborított
Előlap: H.: 30 cm; Sz.: 22,5 cm;
hátlap: H.: 30 cm; Sz.: 27,5 cm;
Victoria-szobor: M.: 6,6 cm
MNM Budapest, RR 10/1951.106–107.

V.91

Bronzkancsó (oinochoe)
1. sz. vége–2. sz. eleje
Vajta-Kisvajta dűlő, kocsisír
(1935)
Öntött bronz
M.: 23,8 cm;
Átm. (talp): 5,2 cm
SZIKM Székesfehérvár,
9642.

V.92

Bronzkancsó (hüdría)
2. sz.
Környe, 2. számú kocsisír
(1912)
Öntött bronz
M.: 31 cm; Sz.: 15 cm
DMM Révkomárom,
II-1056.

V.93

Bronzkancsó (oinochoe)
2–3. sz.
Budapest
(Aquincum-katonaváros)
Öntött bronz, vésett
M.: 17 cm; Átm.: 14,5 cm
AQM Budapest, 83.3.29.

V.94

Bronzkancsó (oinochoe)
2. sz.
Környe, 2. számú kocsisír (1912)
Öntött bronz
M.: 25 cm
DMM Révkomárom, II-1042.

balra V.95

Bronzkancsó (oinochoe)
1. sz. vége–2. sz. eleje
Nagylók, kocsisír (1882)
Öntött bronz
M.: 17 cm; Átm. (perem): 10 cm
SZIKM Székesfehérvár, 456.

i 98–114, 117–121:

Amivel a nők ékesítették magukat: a római ékszerek

A római nők által viselt, változatos formájú ékszerek száraz jogi definíciója Ulpianus megfogalmazásában a következő: „Női ékszer az, amivel a nők ékesítik magukat, mint a fülönfüggők, karkötők, karperecek, gyűrűk – a pecsétyűrű kivételével –, és mindaz, ami nem szolgál más célra, csak a test ékesítésére.” Egy család felhalmozott vagyona pénzérmék mellett az ékszerekben is testet öltött, nem véletlen, hogy az előkerült kincsleletek jelentős része nemesfém ékszerek is tartalmaz. Az ékszerek fokozták a női szépséget, de hangsúlyozták viselője gazdagságát és egyes ékszertípusok esetében kifejezték státuszát is. Bár a római társadalom konzervatív körei és a keresztény írók megvető vagy elítélő szavakkal illették a szerintük „felesleges” és „költéses” női cicomákat, ábrázolások és régészeti leletek tanúsága alapján a római nők identitásához nélkülözhetetlenül hozzátartozott az ékszerviselet. Közülük nem egy az ékszerművesség mestermunkája. Az ékszerek legkedveltebb és egyben legdrágább alapanyaga az arany volt, amelyet „a közrendű nők ékszerdivatjában” az ezüst helyettesített. Az ékszerekbe gyakran foglaltak drágaköveket, igazgyöngyöket és ezek olcsóbb üvegpaszta utánzatait, sőt még arany pénzérméket is. Az öntött, lemezből préselt vagy huzalból hajlítgatott ékszereken az áttört díszítési technika mellett alkalmazták a granulációt (rögzített aranygolyócskák) és a filigrán technikát (lemezháttérre forrasztott huzal). A vésett ékkövel (gemma) ellátott pecsétyűrű férfiak is viselték, kevésbé ékszerként, mint személyük hitelesítésére szolgáló hivatalos eszközként. A gyűrű szerepet kapott a jóslás és a mágia világában is.

V.96
Fortuna Nemesis szobra
2–3. sz.
Budapest (Aquincum, Helytartói palota)
Faragott mészkő
M.: 102 cm;
Sz.: 50 cm
AQM Budapest, 64.11.138.

V.97
Császárszobor
3. sz.
Budapest (Aquincum, Helytartói palota)
Faragott mészkő
M.: 160 cm;
Sz.: 80 cm
AQM Budapest, 64.11.173.

V.98
Síreletek
4. sz.
Dunaújváros (Intercisa), sírlelet
Szemtakaró lemezpár: Aranylemezből kivágott:
H.: 4,7–4,8 cm; Sz.: 2,7 cm; 0,45 g és 0,45 g
Fülbevalópár: Öntött arany:
H.: 2 cm; Sz.: 1,7 cm; 0,65 g és 0,55 g
Lunula: Aranylemez, felforrasztott pántfüllel:
H.: 2,1 cm; Sz.: 2 cm; 1,4 g
SZIKM, 5434.

V.99, túlóldalon
Gyöngnyaklanc
3–4. sz.
Zalalövő (Salla)
Dinnye formájú, gömb és nyomott gömb alakú, bordázott, kék és fehér üveggyöngyök
Átm.: 1,7–2,1 cm
GM Zalaegerszeg, R.Z.99.60.1.

V.100
Gemmás gyűrű
Caracalla képmásával
3. sz. eleje
Budapest (Aquincum-katonaváros), sírlelet
Arany, vésett ametiszt
H.: 2,1 cm
AQM Budapest, leltározatlan

V.101
Hajtűk 3. sz.
Budapest (Aquincum-katonaváros), sírlelet
1.: Vésett díszű áttört arany, öntött ezüst, igazgyöngy: H.: 2,3 cm
2.: Vésett díszű áttört arany, öntött ezüst, zafir: H.: 8,2 cm
AQM Budapest, 51476; 51479.

V.102
Függő (lunula)
3. sz.
Budapest (Aquincum-katonaváros), sírlelet
Arany, granulált
H.: 1,8 cm
AQM Budapest, 71.5.1.

V.103
Függő (lunula)
3. sz.
Budapest (Aquincum-katonaváros), sírlelet
Arany, préselt, hajlítot, hornyolt
Sz.: 2,5 cm
AQM Budapest, 74.10.4.

balra **V.104**
Fülbevaló
2. sz. vége–3. sz. eleje
Budapest (Aquincum-katonaváros), sírlelet
Aranyhuzal, hajlítot
H.: 2,3 cm
AQM Budapest, 84.2.78.

V.105
Kameamedalon
gagátgyöngyökből fűzött
nyakéken
3. sz. első fele
Mosonszentjános-Újudvar,
sírelet (1967)
Bordázott füllel ellátott,
ovális aranykeretbe
foglalt ónixkő kámea
H.: 2,8 cm; Sz.: 1,7 cm
HM Mosonmagyaróvár,
68.3.3.

V.106
Aranylánc ametisztekkel
3-4. sz.
Kismarton
Arany, ametiszt, üvegpaszta
H.: 55,5 cm
MNM Budapest,
10/1912.

V.107
Fülbevalópár
3. sz.
Komárom-Szőny
(Brigetio),
„A” földsr (1936)
Ametiszt
aranyfoglatban
H.: 3,2 cm
MNM Budapest,
4/1936.2.

V.108, túldalton
Fülbevaló
3. sz.
Budapest (Aquincum-
katonaváros), sírelet
Hajlított aranyhuzal,
zafír, filigrán; H.: 1,9 cm
AQM Budapest, 51487.68.3.3.

V.109, túldalton balra lent
Fülbevalópár
3. sz.
Budapest
(Aquincum-katonaváros)
Aranylemezből vésett,
domborított, smaragd
Átm.: 1,9 cm
AQM Budapest, R 2030.

V.110, túldalton jobbra lent
Fülbevalópár
3. sz. első fele – 4. sz. első fele
Budapest
(Aquincum-polgárváros?)
Arany, smaragd foglatban,
igazgyöngy felfűzve
AQM Budapest,
51489–51490.

V.111
Görög feliratos gemma
3. sz.
Budapest (Aquincum-
katonaváros), sírelet
Préselt arany keretben
üveg; H.: 3,3 cm
AQM Budapest, 51467.

V.113
Karkötő
3. sz.
Budapest (Aquincum-
katonaváros), sírelet
23 db üveg- és 30 db
aranygyöngy; sodrott,
forrasztott aranyhuzal, üveg
AQM Budapest, 51482.

V.112
Nyaklánc
3. sz.
Budapest (Aquincum)
Aranyhuzal, kék drágakő
H.: 21,6 cm
AQM Budapest, 51483.

V.114
Függő
3. sz. vége
Budapest (Aquincum-
katonaváros), sírelet
Arany, faragott gagát
H.: 3,2 cm
AQM Budapest, R 2033.

V.115
Nyaklánc
3. sz. második fele
Budapest-III. ker.,
Kiscelli u. 10., sírelet
Hurkolt aranyhuzal, zöld
drágakő és igazgyöngy
H.: 14,7 cm
AQM Budapest, 67109.

V.118

Gyűrű

3. sz.

Mosonszentjános-Újudvar,
sírlelet (1967)
Arany, rekeszes drágakőberakással
Átm.: 1,3 cm
HM Mosonmagyaróvár, 68.4.3.

V.119, fent középen

Gemmás aranygyűrű

2–3. sz.

Ismeretlen lelőhely
Öntött arany, karneol
Átm.: 3–2,8 cm
SM Szombathely, 61.2.3.

V.120, fent balra

Gemmás aranygyűrű

2–3. sz.

Ismeretlen lelőhely
Öntött arany, karneol
Átm.: 3,2–2,6
SM Szombathely, 61.2.1.

V.121, középen

Gemmás ezüstgyűrű

2–3. sz.

Ismeretlen lelőhely
Öntött ezüst, karneol
Átm.: 2,9–2,3 cm
SM Szombathely, 61.2.7.

V.122, középen balra

Gyűrű

3–4. sz.

Nemesvámos-Balácapuszta (1988)
Arany gyöngydrótból forrasztott,
granulációval díszített
Átm.: 2,3 cm
LDM Veszprém, 88.3.1.

V.116

Állat alakú illatszeres üveg

3. sz.

Szombathely (Savaria), Hadnagy utca (1976)

Fújtt üveg

H. (test): 17,3 cm; Átm. (farok): 1,5 cm; Átm. (test): 4 cm
SM Szombathely, 67.6.10.

V.117

Állat alakú illatszeres üveg

1. sz.

Szombathely (Savaria), Brenner telep

Fújtt üveg

H.: 15,1 cm
SM Szombathely, 54.345.1.

V.124

Áttört díszű feliratos üvegpohár
(vas diatretum)

3. sz.

Szekszárd (1845)

Formába préselt üveg, tengeri
állatokkal és görög nyelvű felirattal:
ΛΕΙΒ[Ε] ΤΙ[Ο] ΠΟΙΜΕΝΙ ΠΙΕ ΖΗ[ΣΑ]ΙΣ
(Fordítása: „Áldozz a pásztornak, igyál,
élni fogsz!”)

M.: 10,5 cm; Átm.: 16,5 cm
MNM Budapest, RR 23/1894.2.

V.123

Tál bikadíszítéssel

3. sz. első fele

Budapest (Aquincum-

legiotábor)

Üveg, vésett

Átm.: 20,5 cm; M.: 4,3 cm

AQM Budapest, R 919.

V.125
Üvegamphora
4. sz. második fele
Győrújbarát
Formába fújt üveg, oldalán
csiszolt, geometrikus díszítéssel
M.: 43,5 cm; Átm. (perem): 10 cm
RFM Győr, 53.216.9.

V.126
Üvegguzsaly
2–3. sz.
Budapest (Aquincum)
Üveg, öntött, csavart
H.: 18,5 cm; Sz.: 3,6 cm;
V.: 0,9–1,3 cm
AQM Budapest, 50641.

V.127
**Orsó formájú
illatszeres üvegek**
4. sz.
Pécs (Sopianae)-
Szent István tér, sírlelet
Fújt üveg
H.: 45–49 cm; Sz.: 4–7 cm
JPM Pécs, R.69.10.2; R.69.16.5;
R.69.31.1.

V.128
**Rovátkolt leveles-indás,
rátédészes üvegkorsó**
3. sz. első fele
Bakonyszentlászló (?)
Fújt üveg, folytatott üvegszállal díszített
Átm. (perem): 3,5 cm; M.: 20,8 cm
LDM Veszprém, 55.275.562.

V.129
**Metszett díszű,
feliratos üvegpohár**
4. sz. vége–5. sz. eleje
Pécs (Sopianae), Széchenyi tér 9., sírlelet
Formába préselt, metszett üveg, görögnyelvű felirattal:
ΠΙΕ ΖΗΣΑΙΣ ΚΑΛΩΣ ΑΒΙ (Fordítása: „Igyál, élj boldogan örökké!”)
M.: 16,3 cm; Átm.: 13,2 cm; MNM Budapest, RR 108/1912.4.

i 116–117, 123–138: A római üvegyipar

Az 1. század közepéig a ritkaságuk miatt luxuscikknek számító római üvegedényeket még jellemzően formába öntötték és/vagy préselték. Ezek az edények ritkábban egyszínűek, általában méregzöldek vagy kobaltkékek voltak, gyakrabban azonban millefiori, szalagdíszes vagy márványozott technikával színpompás hatásra törekedtek. Az 1. században terjedt el az üvegfűjás tömeggyártásra alkalmasabb technikája, amely rövid időn belül kiszorította a piacról az öntött, polikróm darabokat. A szabályos henger és hasáb alakú edényeket, valamint a domborműves darabokat formába fújták, a gömb vagy körte formájúak azonban szabadon fúvott üvegek voltak. A zöldes, kékes színű áttetsző fújt üvegek felületét előszeretettel díszítették üvegszállakkal, metszettek, csiszolták vagy festették őket. A 3–4. században az üvegedényekmárkőnyelénélhető, olcsótömögáruvá váltak, és az élet minden területén jelen voltak. Az asztali edények általában a fémedények formavilágát követték. A szépítkezés, tisztálkodás és fürdőzés során használt kozmetikumok, illatszeresek, olajok tartására üvegedények szolgáltak, de ismerünk üvegből készült lámpákat is. A 4. század luxusedényei közé tartoztak az áttört kialakítású üvegedények (vas diatretum) és az aranyfűsttel díszített fenékű poharak (fondo d'oro).

V.130
Üvegkorsó
 4. sz.
 Győr-Homokgödörök (Arrabona),
 sírlelet (1957)
 Fújtt üveg, a hasán tekerccszerű díszítéssel
 M.: 16,8 cm; Átm. (perem): 6,8 cm
 RFM Győr, 58.1.207.

V.131
Üvegkorsó
 1-2. sz.
 Győr-Homokgödörök (Arrabona),
 szarkofágából (1972)
 Fújtt üveg
 M.: 12,2 cm; Átm. (perem): 3,5 cm;
 Átm. (talp): 3 cm
 RFM Győr, 53.154.3.

V.132
Üvegkorsó
 4. sz.
 Kisárpás (Mursella), sírlelet (1954)
 Fújtt üveg
 M.: 18,7 cm; Átm. (perem): 6,8 cm
 RFM Győr, 59.24.12.

V.133
Üvegkorsó
 4. sz. első fele
 Ismeretlen lelőhely
 Fújtt üveg
 M.: 19,1 cm; Átm. (perem): 6,5 cm
 RFM Győr, Leltári szám nélkül

V.134
Üvegkorsó
 4. sz.
 Pécs (Soplianae)-Vörösmarty u.
 Fújtt üveg
 M.: 21 cm; Átm. (perem): 5 cm;
 Átm.: 10 cm
 JPM Pécs, R.87.59.10.

V.135
Üvegpalack
 4. sz. második fele
 Majs-Merse, sírlelet
 Fújtt üveg
 M.: 20 cm; Átm. (perem): 4 cm;
 Átm.: 14 cm
 JPM Pécs, R.63.1.7.

V.136
Üvegpalack
 4. sz. eleje
 Pécs (Sopianae)-
 Szent István tér, sírlelet
 Fújtt üveg
 M.: 17 cm;
 Átm. (talp): 4 cm;
 Sz.: 9 cm
 JPM Pécs, R.69.41.1.

V.137
Üvegpalack
 4. sz.
 Pécs (Sopianae)-
 Szent István tér, sírlelet
 Fújtt üveg
 M.: 24 cm;
 Átm. (perem): 6 cm;
 Átm.: 16 cm
 JPM Pécs, R.69.35.1.

V.138
illatszeres üvegek (aryballoi)
 1. sz. vége–2. sz. eleje
 Győr-Homokgödör (Arrabona), szórvány,
 ismeretlen lelőhely
 Fújtt üveg
 Hornyolt díszü illatszeres üveg
 (aryballos), kígyófejes végű bronz-
 fogantyúval:
 M.: 12,8 cm; Átm. (perem): 5,2 cm
 Kisméretű illatszeres üvegek,
 delfin alakú füllel:
 M.: 7 cm; Átm. (perem): 3,5–4 cm
 RFM Győr, 53.151.1; Leltározatlanok

i 139–145: Az alexandriai istenek Pannoniában

Ízisz isteni személye nagy utat tett meg a fáraók korának Egyiptomától a római császárkori Pannoniáig. A császárkorban ugyanis nem az ősi Egyiptom Ízisz istennőjét, hanem egy mind külsejében, mind természetében erősen hellenizálódott, de ugyanezt a nevet viselő, univerzális istennőt imádtak. Ízisz népszerűségét annak köszönhetette, hogy többet kínált, hatalmasabbnak tűnt a görög-római panteon isteneinél, akik kiszolgáltatottak voltak és behódoltak a sorsnak. Ízisznek viszont hatalma volt minden isten és főleg a sors felett, híveik ezért azt remélhették, hogy segítségével legyőzhetik végzetüket. Az alexandriai istenek a császárkor első évszázadában Italia közvetítésével érkeztek Pannoniába. Kultuszuk először a Borostyánkő út városaiban terjedt el, a Pannoniát Itáliával összekötő út ezért a kultusz korai missziós útvonalának tekinthető. Eddig ismert legjelentősebb szentélye Savaria, a mai Szombathely területén került elő, amely méreténél, és márvány építészeti tagozatainál fogva az egyiptomi-alexandriai eredetű istenkultuszok regionális központjaként működött.

i 139: Egyiptomi istenekkel díszített kancsó (urceus) és nyeles tál (trulleum), nilusi jelenettel

Az edényeket 1831-ben, földmunkák során találták Egyeden, Festetics Vince gróf birtokán. A tulajdonos kíváncsi volt rá, hogy az edények aranyból készültek-e, ezért egy pápai ötvöshöz vitte, aki savba áztatta őket. Az eljárás elpusztította az edény csaknem teljes fémberakásos díszítését.

A kézműves készlet alkotó edénypár egy víz kiöntésére szolgáló kancsóból és annak felfogására használt nyeles tálból áll. Az Egyeden előkerült edények különleges fémötvözetből készültek és magas színvonalon, művészi gondnal díszítették őket. A különleges megjelenés és a hozzá tartozó technika lényege egyrészt a titkos recept alapján ötvözött, matt feketére patinázott réz alapanyag, másrészt a felületen gazdagon alkalmazott, fényes ezüst- és aranyberakás volt. A források az így készült tárgyakat „korinthoszi bronznak” nevezték. Az Egyeden talált két edény jelentősége, hogy mindmáig az egyetlen ismert edénypár, amely ezt a technikát képviseli. A kancsó az egyiptomi és a görög művészet szintézisét mutatja. Valószínűleg Egyiptom görög fővárosában és az ókori fémművészet egyik központjában, Alexandriában készülhetett.

V.139
Az egyedi kincs
Kr. e. 1. sz. közepe –
1. sz. közepe
Egyed, kincslet

Korinthoszi bronzból készült
nyeles tál nilusi jelenettel:
Patinázott rézötvözet, arany-,
ezüst- és vörösréz berakással
H.: 33,5 cm; Átm.: 23,4 cm
MNM Budapest, 10/1951.105.

Korinthoszi bronzból
készült kancsó:
Patinázott rézötvözet,
arany és ezüst
berakással
M.: 24,4 cm;
Átm.: 13,8 cm
MNM Budapest,
RR 10/1951.104.

V.140
Íbiszmadár alakú méces
1. sz.
Szombathely (Savaria)
Öntött bronz
H.: 9,8 cm; Sz.: 6,5 cm
SM Szombathely,
54.372.2.

V.141
**Baszset istennő
bronzszobra**
1. sz.
Szombathely (Savaria)
Öntött bronz
M.: 9,5 cm; Sz.: 6,5 cm
SM Szombathely, 67.15.1.

V.142
**Ülő egyiptomi
istenség
szoborcája**
1. sz.
Dunaszekcső
(Lugio) (1911)
Öntött bronz
M.: 7,5 cm
SZIKM
Székesfehérvár,
1432.

V.143, középen
**Ápisz bika
bronzfeje**
1. sz.
Ismeretlen lelőhely,
Ajándék
Öntött bronz,
belül üreges
talppal
M.: 9,1 cm
RFM Győr,
53.211.18.

V.144
Ízisz-Fortuna büsztje
2-3. sz.
Komárom-Szőny (Brigetio)
Öntött bronz
M.: 10,1 cm; Sz.: 6,9 cm
MNM Budapest,
RR 53.22.115.

V.145
Iuppiter-Szarapisz büsztje
2. sz.-3. sz. eleje
Ismeretlen lelőhelyről
Öntött bronz
M.: 9,6 cm; Sz.: 6,5 cm
MNM Budapest,
leltári szám nélkül

i 146-147: Mithras-szentély kultusképe

A császárkori Mithras-misztériumvallás az 1. század végén, látszólag minden előzmény nélkül bukkant fel, gondosan kialakított teológiával, ikonográfiával és világmagyarázattal. Amilyen hirtelen feltűnt, olyan gyorsan elterjedt a birodalom személyes vallásos élményekre, misztériumokra és azok megismerésére áhító férfiak köreiben. A mithraikus hívők közösségek tagjai egy kötött beavatássorozat eredményeképpen jutottak hitük tanításainak megismeréséhez. Bár a vallás igazi titkairól (mysteria) ma sem tudunk semmi biztosat, csak sejtethetjük, hogy a beavatottaknak a csillagok, csillagképek égi körforgásán és együttállásán, valamint a világmindenség törvényeinek megismerésén keresztül fogalmazott meg erkölcsi értékeket és adott válaszokat az emberi lét örök kérdéseire. A sziklából született, majd harcának megvívása után Nap módjára az égi szférákba emelkedett Mithras misztériumának és a vallás tanításainak esszenciája a kultuskép, amelyre kiváló példa az istenség sárkeszi szentélyének táblája.

A kőtable reliefjén a komplex tartalmú bikaölés klasszikus típusú jelenete látható, amelyet rögzített ikonográfiával és kompozícióban ábrázoltak, a mellékalakokkal és kísérőkkel együtt. Középen, háromszög kompozícióban kapott helyet a főjelenet bikaölést (tauroktonia) ábrázoló csoportja. Mithras törét a bika nyaki ütőerébe szúrja. Mithras fátylahordozói, az ikerfivérek: Cautes és Cautopates mint az Ikrek csillagkép megszemélyesítői és a Mérleg csillagkép serpenyőinek jelképei fogják közre a központi jelenetet. Ők jelképezik a Mithras által szétválasztott ellentéteket.

V.146
Fatábla Sol és Luna ábrázolásával
4. sz.
Zámoly, sírlet (1939)
Bronzberakásos falemez
H.: 11,4 cm; Sz.: 15,9 cm
SZIKM Székesfehérvár,
496.

V.147
**Mithras kultuskép,
2. sz. utolsó harmada**
Sárkeszi, Mithraeum (1932)
Faragott mészkő
M.: 48,5 cm; H.: 56 cm;
Sz.: 10,5 cm
SZIKM Székesfehérvár,
8635.54.372.2.

V.150
Hagymagombos fibula
4. sz.
Budapest-Óbuda (Aquincum)
Öntött arany, nielloberakással
H.: 6 cm; Sz.: 8,3 cm
MNM Budapest, 5/1886.1.

V.152
Arany övcsat
4. sz.
Budapest-Budaörfi
(Aquincum) (1880)
Öntött és lemezes arany
H.: 4,3 cm; Sz.: 2,8 cm
MNM Budapest, 171/1880.2.

V.151, balra fent
Csuklós T-fibula, pelta formájú áttört díszítéssel
3. sz.
Ismeretlen lelőhely
Aranyozott, öntött bronz
H.: 5,8 cm
DMM Révkomárom, II-1484.

V.153, jobbra fent
Hagymagombos fibula
4. sz. második fele
Ismeretlen lelőhely
Aranyozott, öntött bronz
H.: 7,9 cm
DMM Révkomárom, II-1359.

i 155: A nagyharsányi padlómozaik töredékei

A kő- és üvegszemekből rakott mozaik a Pécs (Sopianae) városának közelében fekvő nagyharsányi palota egyik reprezentatív fogadótermét díszítette. A mozaikszőnyeg a Római Birodalom nagyvárosait megszemélyesítő városistennők galériáját ábrázolta, ahogy trónusaikon egymás mellett ülve együttesen garantálják a római világrend örök boldogságát és bőségét. Azonosításukat a körjük irt feliratok segítették. A városok ábrázolásaival a mozaik megrendelője saját házának falai között nemcsak az elit eszmevilágát és hagyománytisztelő műveltségét hirdette, hanem emlékeztette a látogatót arra, hogy vendéglátója a Rómat fenntartó és irányító birodalmi arisztokráciához tartozik.

V.154
II. Valentinianus császárt ábrázoló mellszobor
4. sz. második fele
(375–392 k.)
Pécs (Sopianae) ?
Öntött bronz, aranyozott
M.: 12,4 cm; Sz.: 7,9 cm
MNM Budapest, RR 108/1912.66.

V.155
Mozaik várospszonifikáció ábrázolásával
4. sz. vége–5. sz. eleje
Nagyharsány-Kopáralja-dűlő
Üvegmozaik
M.: 154 cm; Sz.: 110,5 cm
MNM Budapest, leltározatlan

V.156
Törhüvely felirattal
4. sz.
Pölöske
Domborított, aranyozott
bronzlemez VTERE FELICITER
felirattal (fordítása: Használd
szerencséved!)
H.: 22,4 cm; Sz.: 2,1–5,5 cm
SM Sopron, 55.148.1.

V.148
Mozaikpadló egyes részletei
4. sz.
Szombathely, J. P. I. romkert (Savaria), késő római helytartói palota díszterme
Mozaikkövekből (tesserae) rakott
Eredeti méretei: H.: 47 m; Sz.: 17 m
SM Szombathely

V.149
Hercules, Dianeira és Nessus kentaur történetét megjelenítő mozaikemléka
2–3. sz. fordulója
Aquincum (Hercules-villa)
Mozaikkövekből (tesserae) rakott
M.: 68,5 cm; 124 cm
AM Budapest, M 70/12-03-04-01-01 06/1.

V.157, balra
Diocletianus arany aureus
Róma (285–294)
Átm.: 22 mm; 5,4 g
MNM Budapest, R.IV.39.

V.158, jobbra
Procopius arany solidus Constantinopolis (365–366)
Átm.: 22 mm; 4,45 g
MNM Budapest, 1937.118.1.

V.159, fent jobbra
Pacatianus antoninianus ezüstérem Viminacium (248)
Átm.: 20–23 mm; 4,55 g
MNM Budapest, 1928.64.1.

V.160, középen
Nagy Constantinus arany solidus Sirmium (325–326)
Átm.: 20 mm; 4,45 g
MNM Budapest, 1935.135.36.

V.161, középen balra
Aquília Severa ezüst denár
Átm.: 17–19 mm; 3,31 g
MNM Budapest, 1947.103.7.

V.162, lent jobbra
Vespasianus bronz sestertius Róma (71)
Átm.: 34 mm; 25,75 g
MNM Budapest, N.I. 298.

V.163
Caracalla antoninianus ezüst denár
Róma (215–217)
Átm.: 22–25 mm; 4,98 g
MNM Budapest, 1947.103.7.

V.164
Caligula bronz sestertius Róma (37–38)
Átm.: 34 mm; 27,89 g
MNM Budapest, N.I.146.

V.165
Domitianus bronz as Róma (88)
Átm.: 28 mm; 10,69 g
MNM Budapest, N.I. 370.

V.166
Iulia Domna bronz sestertius Róma (213–217)
Átm.: 31 mm; 24,89 g
MNM Budapest, N.I. 913.

V.167
Germanicus caesar bronz as Róma (37–41)
Átm.: 29 mm; 10,96 g
MNM Budapest, 1964.45.9.

V.168
Vespasianus bronz sestertius Róma (71)
Átm.: 34 mm; 25,75 g
MNM Budapest, N.I. 298.

V.169
Hadrianus bronz sestertius Róma (125–128)
Átm.: 33 mm; 28,69 g
MNM Budapest, 1954.74.1.

V.170
Philippus bronz sestertius Róma (248)
Átm.: 28–30 mm; 18,95 g
MNM Budapest, N.I. 1117.

V.171
Septimius Severus bronz sestertius Róma (195–196)
Átm.: 30 mm; 25,91 g
MNM Budapest, N.I. 860.

V.172
Marcus Aurelius bronz sestertius Róma (169–170)
Átm.: 30–32 mm; 26,18 g
MNM Budapest, Weszerle 180.

V.174

Geometrikus díszítésű kancsó (A)

4. sz.

Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
Ezüst, öntött, domborított és cizellált,
helyenként aranyozott
M.: 52,8 cm; Sz.: 14,9 cm; 2,8 kg
MNM Budapest, RR 2014.1.6.

V.175

Geometrikus díszítésű kancsó (B)

4. sz.

Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
Ezüst, öntött, domborított és cizellált,
helyenként aranyozott
M.: 55 cm; Sz.: 13,5 cm
MNM Budapest, RR 2014.1.7.

V.176

**Dionüszik alakokkal
díszített kancsó**

4. sz.

Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
Ezüst, öntött, domborított és cizellált,
helyenként aranyozott
M.: 43,5 cm; Sz.: 15,8 cm; 3 kg
MNM Budapest, RR 2014.1.3.

V.173

Fedelel illatszeres doboz

4. sz.

Pontos lelőhelye még
nincs azonosítva
Ezüst, öntött, domborított
és cizellált
M.: 32 cm; Átm.: 21 cm
MNM Budapest,
RR 2014.1.4.

V.177

Vadásztál (Seuso-tál)

4. sz.

Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
Ezüst, öntött, niellóberakással
és aranyozással díszített
M.: 3 cm; Átm.: 70,5 cm; 8,8 kg
MNM Budapest, RR 2014.1.1.

V.179
Tál, geometrikus motívumokkal díszített medallionnal
 4. sz.
 Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
 Ezüst, öntött, niellóberakással díszített
 M.: 4,5 cm;
 Átm.: 64,2 cm;
 7,15 kg
 MNM Budapest, RR 2014.1.2.

V.178
Mosdótál
 4. sz.
 Pontos lelőhelye még nincs azonosítva
 Ezüst, öntött, domborított, cizellált
 M.: 12,5 cm; Átm.: 46,8 cm; 2 kg
 MNM Budapest, RR 2014.1.5.

i 173–179: A Seuso-kincs Magyarország által megszerzett darabjai

A kincsleletet állítólag az 1970-es évek közepén találták, darabjai ezután a nemzetközi műkincs-kereskedelemben kerültek, hamis eredetpapírokkal. A tárgyakat egy angol befektetőcsoport vásárolta meg. Először a világ nagy múzeumainak próbálták meg eladni, sikertelenül. Birtokosaik ezért árverésre akarták bocsátani a leletegyüttest, de arra több állam, köztük Magyarország is bejelentette tulajdonigényét. A kincs tulajdonjogáért 1993–1994-ben folytatott perben az igényét fenntartó két állam egyike sem tudta bizonyítani, hogy a leletet saját területén találták, így az addigi birtokosainál maradt. Az elmúlt húsz évben a kincsleletet sem kiállítani, sem kutatni nem lehetett. A magyar államnak végül sikerült megállapodnia a Seuso-kincs felét birtokló személyekkel, így az általuk őrzött nyolc tárgy 2014 tavaszán Magyarországra érkezhetett.

A Seuso-kincs a legjelentősebb késő római ezüst kincsleletek egyike. A lelet tizennégy ezüstedényből és az elrejtésükhöz használt rézüstből áll. Nevét az egyik tál verses feliratában megnevezett tulajdonosáról, Seusórol kapta. Darabjai egy ünnepi lakomakészlet jellegzetes tartozékai, köztük tisztálkodáshoz, szépitkezéshez használt edényekkel. A kincs ma ismert összetételében valószínűleg nem teljes. Hasonló ezüst kincsleletek és lakomaábrázolások alapján további darabok – köztük állvány, kisebb asztali edények, evőeszközök, poharak – is tartozhattak hozzá. Ezek – ha valóban léteztek és nem semmisültek meg – jelenleg ismeretlen helyen lappanganak. Az ezüstedények közös jellemzője a nagytisztaságú alapanyag, valamint hatalmas méretük és tömegük, amelyekkel az ismert római ezüstedények sorában a legnagyobbak közé tartoznak. Hivalkodó méretük és díszítésük nemcsak egykori tulajdonosuk társadalomban elfoglalt előkelő helyét, hanem műveltségét is jelzi. A Seuso-ezüstök saját műfajukban koruk művészetének csúcscarabjai voltak, ma a világ kulturális örökségének kiemelkedő művészeti alkotásai közé tartoznak.

i 180: Öszecsukható ezüst asztalállvány a Polgárdi melletti Kőszárhegyről

1878-ban a Polgárditól keletre fekvő Kőszárhegy délkeleti lejtőjén találták egy szilvafa kivágása során. Az állványból tíz töredék került elő, amelyek két lábhoz és három egész, valamint egy fél keresztpánthoz tartoztak. Az egyetlen csaknem épen fennmaradt késő római ezüstállvány. Magasságával a legnagyobb, összecsukható állványok sorában. Az élein gyöngysorral díszített lábakat tengeri kentaurókból és néreidákból álló szoborcsoportok koronázzák, fogófelületüket virágkehelyből kiemelkedő tengeri griffek alkotják, a lábakat pedig delfinen lovagló Erőszok díszítik. Szobrászati díszítésének programja a tengert, s így a vizet, görög mitológiai alakjai pedig Venust idézik, amely sejteti az állvány eredeti funkcióját: egy mosdókészlet részeként használhatták. A lábak koronázó tagjainak hátoldalán kialakított, emberi mutatóujj formájú kampókra eredetileg mosdótálat helyezhettek vagy medencét akaszthattak. Az állvány egykori tulajdonosai azonban igyekeztek kihasználni az állítható feszítávolság előnyeit, ezért lakomákon a különböző méretű, ételekkel megrakott tálakat is cserélhették rajta.

A lábak és a keresztpántok felületét poncolással kísért változatos formájú és elrendezésű levelek, a szoborcsoportok talapatát pedig négyszirmú rozetták borítják. Díszítési technikájának és motívumkincsének legközelebbi ismert párhuzama a Seuso-kincs geometrikus kancsóiban ismerhető fel. Több érv szól amellet, hogy az állvány a Seuso-kincs tálaló- és/vagy tisztálkodókészletéhez tartozott.

V.180
Négylábú összecsukható ezüstállvány (quadripus)
 4. sz. második fele
 Kőszárhegy
 Öntött, karcolt, niellódíszes ezüst
 M.: 113 cm
 MNM Budapest, RR 54/1878.

V.181
A 180. képen látható
négy lábú állvány
(quadripus) egyes
részletei

V.182
Ezüsttál
4. sz. közepe
A Száva medréből a Beljin és Ušće
települések (Szerbia) között folyó
Vukodraž patak torkolatánál
öntött ezüst, a medalion rozettával
díszített, peremének élén körbefutó
asztragoszdiszítéssel
Átm.: 43,5 cm
MNM Budapest, RR 71/1908.2.

V.183
Ezüsttál
4. sz. első fele
A Száva medréből a Beljin és Ušće települések (Szerbia)
között folyó Vukodraž patak torkolatánál
öntött ezüst, a medalion geometrikus szalagmotívummal
díszített, a peremén asztragoszdiszítéssel
Átm.: 52 cm
MNM Budapest, RR 71/1908.1.

V.185

Augurbot

3. sz. utolsó harmada

Komárom-Szőny városrész (Brigetio) (1957)
 Öntött ezüst, niellóberakással és aranyozással díszítve
 H.: 33,5 cm; Sz.: 8,4 cm
 MNM Budapest, 58.12.33.

V.186

Launio és Secundinus vándorfestők sírtáblája

4. sz.

Szombathely (Savaria)?

Faragott márvány
 M.: 54 cm; Sz.: 72 cm; V.: 8 cm
 SM Szombathely, 67.10.13.

V.184

jobbira lent

Fondo d'oro, háromtagú
 család ábrázolásával
 4. sz. második fele-vége
 Dunaújváros (Intercisa)
 Két üvegreteg közé fogott
 aranyfűst díszítés
 Átm.: 9,2 cm
 MNM Budapest, RR 53.5.1.

